

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Pracoviště Orální historie – Soudobé dějiny

Mgr. Zdeněk Beroun

Alois Vocásek (1896 – 2003)

Životní příběh posledního čl. legionáře

Diplomová práce

Vedoucí práce: **PhDr. Pavel Mücke, Ph.D.**

Praha 2011

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v repozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne 8. září 2011

.....

Mgr. Zdeněk Beroun

Děkuji PhDr. Pavlu Mückemu, Ph.D., vedoucímu diplomové práce, za rady, připomínky a trpělivé vedení.

OBSAH:

Abstrakt	5
I. Úvod	6
II. Občanem monarchie	9
III. Vojákem rakousko – uherské armády	14
IV. Dobrovolcem v čsl. zahraničním vojsku	22
V. Občanem republiky	42
VI. Občanem protektorátu	47
VII. Poválečné zúčtování	50
VIII. Snaha o rehabilitaci	54
IX. Nová fakta, nové skutečnosti	56
X. Závěr	59
Seznam zkratek	60
Seznam pramenů a literatury	61
Prameny	61
a) archivní	61
b) audiovizuální	62
c) písemná interview	62
d) tisková periodika	62
Literatura	62
Internetové zdroje	63
Seznam textových příloh	64

Abstrakt

Předkládaná diplomová práce pojednává o posledním příslušníkovi čsl. legií Aloisi Vocáskovi (1896 – 2003). Jeho dlouhý životní příběh, vymezený třemi stoletími, je zde prezentován v přirozené časové posloupnosti. Autor sleduje období Vocáskova dětství a dospívání v rakousko-uherské monarchii, účast v první světové válce, službu v čsl. legiích, život v meziválečném Československu, za německé okupace a po porážce nacismu. Právě na Vocáskovo působení v čsl. zahraničním vojsku a jeho politické postoje v době existence tzv. protektorátu Čechy a Morava je v textu zaměřena největší pozornost; tyto dvě historické etapy tvoří hlavní dějové linie magisterské práce. Vocáskovy životní osudy, doprovázené autobiografickým vyprávěním a vzpomínkami jeho současníků, jsou zde konfrontovány s archivními materiály. Autor se zároveň pokouší začlenit celý příběh do kontextu obecných dějin. Součástí práce jsou rovněž textové přílohy.

Abstract

The thesis is a biography of the last member of the Czechoslovak legions Alois Vocásek (1896 – 2003). His long life story is presented chronologically. The author describes the period of his childhood and adolescence, participation in the First World War, service in the Czechoslovak legions, life in Czechoslovakia under German occupation and after the defeat of Nazism. The greatest attention is devoted to his service in the Czechoslovak foreign army and his political positions during the occupation. These two historical stages form the main part of the master's work. Life story is confronted with archival materials.

Klíčová slova/ Keywords

Alois Vocásek, Chrást u Plzně, slévač, československé legie, fašismus, kolaborace, Vlajka, Svatoplukovy gardy, Mimořádný lidový soud

I. Úvod

Při zpracování zvoleného tématu jsem přicházel mnohokrát do styku s materiály rozdílného stupně badatelské závažnosti i historické objektivity. Finální text je proto výsledkem vzájemného propojení poznatků, získaných z životopisného vyprávění portrétované osobnosti, odborné i populárně naučné literatury a archivní dokumentace.

Své závěry opírám především o ověřenou pramennou základnu. Její významnou část tvoří fondy Vojenského ústředního archivu v Praze (VÚA), které poskytují důležité údaje k Vocáskově vojenské službě, a to jak v rakousko-uherské armádě, tak později v čsl. legiích. V prvním případě mi nepostradatelná zjištění přineslo studium fondu 7. zeměbranceckého pěšího pluku¹ a sbírkového fondu Soudní akta.² Vocáska – legionáře zachycují zvláště materiály obsažené ve složce poslužných (osobních) spisů, dále ve fondech 1. a 3. střeleckého pluku, Divizního soudu 1. střelecké divize ad.

Hlavní heuristický přínos pro zkoumání Vocáskových politických aktivit za okupace představují spisy poválečných vyšetřujících orgánů různé provenience.³ Poznatky ke sledovanému regionu jsem čerpal z pamětních knih⁴ a jednotlivých fondů (zejména prezidiálních a spolkových) příslušných státních okresních archivů.

Literatura, kterou jsem použil, je vesměs dvojího vydání. Práce, vztahující se k vybraným událostem vojenských dějin, pocházejí z větší části z prvorepublikového období, syntetizující díla jsou z historiografické produkce posledních dvaceti let. Cenné jsou memoárové počiny, zastoupené kupř. sborníkem 3. střeleckého pluku a historickým cyklem Domov za války, neboť zahrnují svědectví a komentáře dalších pamětníků.

Při citaci Vocáskových vzpomínek jsem v některých případech vypustil opakující se slovní spojení a poupravil slovosled, aniž bych se tím jakkoliv dotknul obsahového významu jeho sdělení. Specifické výrazy (dobovou vojenskou terminologii, převzatou ve slangové formě z rakouské i ruské armády), jsem ponechal bez úprav a tam, kde to bylo v mých silách, je zároveň opatřil doplňujícím vysvětlením v poznámkách pod čarou.

¹ Fond 7. zeměbranceckého pěšího pluku (7. Landwehrintanterieregiment – 7. LIR) je oproti torzovité pozůstalosti naprosté většiny ostatních těles rakouské zeměbrany téměř kompletně dochován. Obsahuje mj. polní akta, rozkazy velitelství pluku, 21. zem. pěší divize i náhradního praporu, deníky a dílčí vzpomínky s přílohami k připravovanému vydání válečných dějin pluku, které shromažďovala vojenská historická komise v Rumburku. Přestože její záměr nebyl realizován, jsou vytvořené podklady neocenitelným zdrojem informací. Srov. Průvodce po fondech VHA, díl I., s. 213-214.

² Sbírkový fond Soudní akta (Gerichtsakten) uchovává písemné doklady o činnosti c. a k. vojenských polních soudů z let 1914-1918. Tamtéž, s. 255-258.

³ Jedná se o písemnosti Státního oblastního archivu v Plzni (SOA Plzeň), Archivu města Plzně (AMP) a Archivu Ministerstva vnitra ČR (AMV).

⁴ Pamětní knihy tvoří součást inventářů archivů měst a obcí.

*„A vy jste si to všechno nahrál?
Heleďte, mně je to jedno.
Já co jsem mohl, tak jsem vždycky dělal dobře.
Nikdy jsem nedělal něco proti své vůli, anebo něco, abych někomu škodil...“⁵*

⁵ Z rozhovoru s Aloisem Vocáskem dne 3. června 2003, tazatel Zdeněk Beroun.

...

„Jednoho dne v roce 2001 na mém stole zazvonil telefon a na druhém konci se ozval hluboký mužský hlas. Konverzace probíhala následovně:

„Je tam advokát Müller?“

„Ano, co potřebujete?“

„Jmenuju se Alois Vocásek a byl jsem odsouzen na doživotí.“

„A odkud voláte?“

„Z domova.“

„Jak mně můžete volat z domova, když jste odsouzen na doživotí?“

„Protože mě po devíti letech z toho vězení vykopli.“

„A co bych měl pro vás udělat?“

„Manželka mně říkala, abych před smrtí očistil své jméno.“

„A kdy Vás odsoudili?“

„V roce 1946.“

„A kolik je vám let?“

„Sto pět.“

V tu chvíli jsem byl přesvědčen, že si někdo ze mě dělá legraci, a tak jsem chtěl hovor ukončit: „Váš případ bude určitě zajímavý. Pošlete mně dokumenty a já se na to podívám.“ Hlas však odpověděl: „Já vám nic posílat nebudu, já k vám přijdu.“

V přesvědčení, že se někdo chce jen dále bavit na můj účet, jsem v určité rozvornosti hovor ukončil slovy: „Dobře. Byl jste v roce 1946 nevinně odsouzen na doživotí, je vám sto pět let, manželka chce, abyste očistil své jméno, a vy mě chcete navštívit. Tak přijďte.“

Druhý den byl pan Vocásek v mé kanceláři a svoji totožnost prokazoval občanským průkazem, kde měl vyznačen rok narození 1896.⁶

I poněkud úsměvně může působit líčení jednoho z posledních životních kroků člověka, souzeného poválečným mimořádným lidovým soudem za kolaboraci s nacismem. Alois Vocásek ostatně neměl pro svůj vysoký věk o podobné situace a nejrůznější úřední peripetie nouzi. Podání návrhu na obnovu soudního řízení, k němuž se odhodlal, vzbudilo značný mediální zájem, neboť vitalita letitého muže byla skutečně obdivuhodná. Často ovšem fascinovala sdělovací prostředky i českou veřejnost více, než otázky po vlastním smyslu jeho snah domoci se občanské rehabilitace.

Rozsudkem z března roku 1946 se Vocáskův život současně přenesl do své delší, netušené poloviny. Také navzdory této mnohdy bulvárně vnímané výjimečnosti bylo třeba se začít ptát a hledat nové odpovědi.

⁶ Z písemného interview s JUDr. Lubomírem Müllerem, bývalým právním zástupcem Aloise Vocásky, dne 26. října 2010, tazatel Zdeněk Beroun.

II. Občanem monarchie

Rodištěm Aloise Vocáška se stala středočeská obec Pečky,⁷ kam se jeho rodiče přistěhovali v listopadu 1889 z Bubenče u Prahy. Otcí Aloisi Vocáskovi st. (*1860) se zde naskytla pracovní příležitost v úspěšně se rozvíjející strojírenské firmě „Suchý, Jouza a spol.“, kde našel uplatnění jako slévárenský dělník.⁸ Společně s manželkou Barborou (*1866) a dvěma malými dcerami, Boženou (*1886) a Růženou (*1888), se usadili v domě č. 250 v Klicperově ulici.⁹ Barbora byla tou dobou ve vysokém stupni těhotenství, a tak již v prosinci téhož roku přibyl k sestřím bratr Alois (*1889).¹⁰

„Maminka byla od Nepomuka.¹¹ Byla dcerou cestáře, co jako voják bojoval s Radeckým v Itálii. Když Itálie prohrála s Rakouskem válku, měla platit kontribuce, ale neměla peníze, tak tam Radecký nechal celej jeden pluk. Můj dědeček tam byl dvanáct let, a když se vrátil, tak na základě toho, že tam tak dlouho byl, dostal okresní cestařství. To měl jistě plat a to už tenkrát něco znamenalo. ...No a máma, když vyšla školu, šla do Prahy jako služka a sloužila tam u židů na Starém městě. Nebyla přelétavá, sloužila, až si namluvila mého otce a ten židovskej pán jí vystrojil svatbu.¹² Byla to pokroková žena, hrála divadlo, no prostě, dneska by se řeklo emancipovaná.“¹³

Rozrůstající se rodinu – postupně se ještě narodili synové Antonín (*1891) a František (*1893)¹⁴ – však na přelomu dubna a května 1894 zasáhla tragédie v podobě infekčního onemocnění, záškrtu. Děti v rozmezí jednoho týdne zemřely, Alois a František dokonce v tentýž den.¹⁵ Přežil pouze tříletý Antonín, jehož bohužel stihl stejný osud později, a to na následky úrazu, který si přivodil během dětské hry.¹⁶

⁷ Přesněji řečeno šlo o městys, na který byla obec povýšena v roce 1879. Do vzniku československé republiky se užívalo oficiálního pojmenování „Pečky na dráze“. SOkA Kolín, f. Archiv města Pečky, inv. č. 1, Pamětní kniha (1922 – 1945), s. 66, 197.

⁸ SOkA Nymburk, f. Okresní úřad Poděbrady – presidiální spisy, kart. č. 12, jedn. č. 263, katalog. č. 1013.

⁹ SOkA Nymburk, f. Okresní úřad Poděbrady, sčítací operát pro rok 1890, obec Pečky, č. p. 250; dále AHMP, Sběrka matrik, Římskokatolický farní úřad Bubeneč – kniha narozených (1869 – 1889), sign. BBČ N18, s. 200, 217.

¹⁰ SOA Praha, Sběrka matrik, Římskokatolický farní úřad Pečky – kniha narozených (1886 – 1899), inv. č. 5, s. 65.

¹¹ Barbora, rozená Forstová, se narodila a vyrůstala v obci Mladý Smolivec u Nepomuku. SOA Plzeň, Sběrka matrik, Římskokatolický farní úřad Budislavice – kniha narozených (1849 – 1876), sign. 9, s. 125.

¹² Alois Vocásek st. a Barbora Forstová byli oddáni 8. září 1886 v kostele sv. Gotharda v Bubenči. AHMP, Sběrka matrik, Římskokatolický farní úřad Bubeneč – kniha oddaných (1873 – 1887), sign. BBČ O17, s. 129.

¹³ Rozhovor s Aloisem Vocáskem z 24. června 2003, tazatel Zdeněk Beroun.

¹⁴ SOA Praha, Sběrka matrik, Římskokatolický farní úřad Pečky – kniha narozených (1886 – 1899), inv. č. 5, s. 96, 134.

¹⁵ SOA Praha, Sběrka matrik, Římskokatolický farní úřad Pečky – kniha zemřelých (1866 – 1904), inv. č. 6, s. 201, 202. Z deseti dětí, které toho roku v Pečkách na tuto nebezpečnou chorobu dýchacích cest (lat.

„Moji rodiče měly pět dětí, dvě holky a tři kluky. A ty v Pečkách dostaly záškrť. Tenkrát ještě proti němu nebyly injekce, tak jim doktoři měděným kartáčem vytírali hrdlo, ale čtyři stejně umřely. Ten pátej, Tonda, ten vydržel, protože si nenechal do tý pusy šáhnout. Potom, když už jsme bydleli v Praze, si někde u Stromovky při pouštění draka narazil čelo o kandelábr. Na klinice mu tu bouli nejdřív zatlačovali, pak rozřezali a on od toho umřel.“¹⁷

Lze jen stěží předvídat, jak by se život mladých manželů odvíjel, nebýt těchto smutných událostí, které však vzhledem k možnostem tehdejší medicíny nebyly ničím neobvyklým. Vocáskovi byli nuceni se s nimi vyrovnat a zanedlouho přivedli na svět dalšího potomka, dceru Antonii Boženu (*1894).¹⁸ Syn Alois, sedmé dítě v pořadí a ústřední postava tohoto příběhu, následoval sestru 13. dubna 1896. O dva týdny později byl přijat do římskokatolické církve.¹⁹

V rodné obci ale pobyl jen krátce, neboť rodina brzy poté Pečky opustila a odstěhovala se zpět ku Praze. Rané dětství tak prožíval v místech, kde matka Barbora porodila jeho dva zbývající sourozence; v Bubenči,²⁰ kde se narodila sestra Růžena (*1897),²¹ a v obci Kařez u Zbirohu, rodišti mladšího bratra Františka Ignáce (*1899).²²

Časté změny místa pobytu Vocáskových měly konkrétní příčinu, již byla politická orientace živitele rodiny. Otec Alois byl přesvědčeným socialistou a v průmyslově se vzímajících Pečkách se silnou koncentrací dělnictva našel pro své postoje příznivou odezvu. Když zde byla v roce 1893 založena organizace sociálně demokratické strany, patřil zřejmě k jejím ustavujícím členům.²³ Do roku 1897 pak vedl místní skupinu

diphteritis) zemřely, patřily čtyři právě do Vocáskovy rodiny. Těžce zkoušená matka byla přitom opět gravidní.

¹⁶ Toto neštěstí postihlo Vocáskovi po jejich návratu zpět do Bubenče v červenci 1898. Příčinou smrti chlapce byl zánět omozečnice, způsobený vážným poraněním hlavy. AHMP, Sbírká matrik, Římskokatolický farní úřad Bubeneč – kniha zemřelých (1867 – 1903), sign. BBČ Z19, s. 199.

¹⁷ Rozhovor s Aloisem Vocáskem ze 17. prosince 2002, tazatel Zdeněk Beroun.

¹⁸ SOA Praha, Sbírká matrik, Římskokatolický farní úřad Pečky – kniha narozených (1886 – 1899), inv. č. 5, s. 175.

¹⁹ Tamtéž, s. 221; dále křestní list Aloise Vocáška z 12. června 1914.

²⁰ Bubeneč ještě v této době nebyl součástí Prahy, ale jednou z přilehlých předměstských obcí. Blíže http://bubeneč.eu/historie/19_20.htm.

²¹ AHMP, Sbírká matrik, Římskokatolický farní úřad Bubeneč – kniha narozených (1889 – 1901), sign. BBČ N30, s. 143.

²² SOA Plzeň, Sbírká matrik, Římskokatolický farní úřad Mýto – kniha narozených (1892 – 1900), sign. 28, s. 278. Všem těmto dětem, Antonii Boženu počínaje, se již podařilo dožít se dospělosti.

²³ Srov. SOKA Nymburk, f. OV KSČ Nymburk, inv. č. 118, kart. č. 181, Fr. Šidvic, Vznik dělnické třídy v Pečkách a počátky její politické organizovanosti (do roku 1897), s. 9., rkp. Autor textu jména zakladatelů neuvádí. V již citovaném fondu pres. spisů Okresního úřadu Poděbrady je dochováno hlášení četnické stanice v Pečkách z 19. září 1893, které upozorňuje poděbradské hejtmanství na Vocáskovo členství v socialistické straně (viz odkaz č. 8).

odborného spolku kovodělníků, hlásící se taktéž k sociální demokracii.²⁴ Koncem devadesátých let však v Pečkách zároveň sílily sympatie k dalšímu dělnickému proudu, hnutí národně sociálnímu. V obci měla vzájemná konfrontace těchto politických směrů, podobně jako na mnoha jiných místech v Čechách, dramatický průběh.²⁵ Není tedy vyloučeno, že za odchodem Vocáskových z Peček stály politické důvody, neboť otcovi zaměstnavatelé, majitelé firmy „Bratří Jouzové“,²⁶ patřili k vlivným stoupencům protivního tábora.²⁷ Stojí rovněž za zmínku, že k příznivcům „národních dělníků“ náležel také slévač tohoto závodu František Vocásek, bratranec Aloise Vocáska st., který žil v Pečkách od počátku osmdesátých let, a který se pravděpodobně za přijetí svého blízkého příbuzného kdysi přimluvil.²⁸

„Táta musel pořád vandrovat. Tenkrát sem přišla vlna po francouzský revoluci, tlačilo se to přes Německo, a začalo se tady se socialismem. V Pečkách se ustanovila sociální demokracie a otec byl mezi zakládajícími členy. Fabrikanti se socialistů báli, vyhazovali je z práce a jinde je nechtěli zaměstnat. Označili ho v pracovní knížce, takže když někam přišel, kde potřebovali slévače, fabrikant zalistoval a hned se dověděl, ejhle socialista! Tak mu řekl, ať přijde později. Nebo ho vzal, a když otec práci vykonal, zase ho propustil. Proto můj otec cestoval a my děti jsme se narodily každý jinde.“²⁹

V roce 1902 se Vocáskovi usadili v Chrástu u Plzně. Majitel slévárny v Pečkách Josef Suchý a účetní František Jouza, syn podnikatele Josefa Jouzy, tam společně se strojmistrem pečeckého cukrovaru Josefem Čápem založili na sklonku devatenáctého

²⁴ Doslovný název zněl „Místní skupina pro Pečky a okolí odborného spolku kovodělníků a jich spolupracovníků v Čechách“. Alois Vocásek st. je zmiňován jako její „správce“ pro období 1895 – 1897. SOkA Nymburk, f. Okresní úřad Poděbrady, Spolkový katastr, s. 103.

²⁵ Vzestupné národně sociální tendence vyústily v založení spolku „Český dělník“, a to na valné hromadě odbývané v srpnu 1897. Ostrá kritika hlavního politického rivala je dobře patrná z dostupné spolkové dokumentace. Blíže SOkA Kolín, f. Národně sociální, vzdělávací a podporující spolek „Český dělník“ Pečky, inv. č. 1, Pamětní kniha (1902 – 1939), nestr.

²⁶ Firma „Bratří Jouzové“ Josefa a Václava Jouzových vznikla v roce 1893 po odchodu bývalého společníka Josefa Suchého, který ještě téhož roku zřídil v Pečkách vlastní slévárnu železa a kovů. SOkA Kolín, f. Archiv města Pečky, inv. č. 1, Pamětní kniha (1922 – 1945), s. 56-58; dále J. Hellich, Pečky, in: Pamětní list „Sokola Pečeckého“, s. 26-27.

²⁷ Nebylo zvláštností, že národně sociální požadavky oslovily také některé drobné české podnikatele, na které stále více doléhaly důsledky rozmachu masové průmyslové výroby. S nacionálně orientovaným dělnictvem je často sblížovalo také vědomí společného sociálního původu. Srov. J. Harna, Česká strana národně sociální, in: Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004, I. díl: období 1861 – 1938, s. 397.

²⁸ František Vocásek (*1857), původem z Hrachoviště u Komárova, se aktivně podílel na veřejném dění v obci. Byl sokolským činovníkem a podobně jako bratří Jouzové stál u zrodu spolku „Český dělník“. V letech 1904 – 1905 předsedal „Řemeslnicko – dělnické besedě pro Pečky a okolí“ a o rok později zasedl za třetí voličský sbor do obecního výboru. S mladším bratrance jej vedle společné profese spojoval také soukromý život, obě rodiny totiž žily ve stejném domě. Čerpáno ze SOkA Kolín, f. Archiv města Pečky, f. Národně sociální, vzdělávací a podporující spolek „Český dělník“ Pečky a ze SOkA Nymburk, f. Okresní úřad Poděbrady.

²⁹ Rozhovor s Aloisem Vocáskem z 3. června 2003, tazatel Zdeněk Beroun.

století podnik na výrobu hospodářských strojů a do slévárenského provozu najímali zkušené odborníky. Obrátili se také na Aloise Vocáska st., který jejich nabídku přijal a do firmy „Suchý, Jouza a Čáp“ nastoupil jako slévárenský mistr.³⁰

„Když mně bylo sedm, odstěhovali jsme se do Chrástu. Starý Suchý z Peček tam založil zámečnickou dílnu a potřeboval pořádného mistra do slévárny. Tak hledal tátu a našel ho v Kareze, kde se dělaly holendry, velký lity vany pro papírny.³¹ Protože věděl, že je zručnej slevač, vzal ho a nevadilo mu, že je socialista. A od té doby jsme byli v Chrástu, tam jsem měl domovský právo.³² Takže já jsem začínal školu v Kareze, první třídu, a dodělával jsem ji v Chrástě.³³ ...Chrásteckej učitel Krauz si nás několik vybral a připravoval zvlášť. No a když jsem vyšel čtvrtý rok obecný školy, tak přišel za maminkou a vysvětloval jí, že nastoupím na reálný gymnázium do Plzně. Ale maminka řekla: „Do žádný školy nepůjde! Můj manžel je slevač, vydělá dost peněz, my se máme dobře! Kluk se vyučí slevačinu a bude se mít taky dobře!“ A do školy mě nepustila. Nemohl jsem dělat nic, než jít do slévárny na učení.“³⁴

Protože matka Barbora viděla zajištěnou budoucnost svého staršího syna v následování otcova příkladu, bylo rozhodnuto, že se Alois vyučí slévačskému řemeslu. Práce v těžkém průmyslu měla ostatně u Vocásků dlouholetou tradici. Alois Vocásek st., který pocházel z hornické osady Kleštěnice u Komárova,³⁵ kde se železná ruda těžila od 14. století, už jako chlapec pracoval ve zdejších dole a v komárovských železárnách později získával první slévačské zkušenosti. Také jeho otec Jan (*1813)³⁶ i dědeček Josef Vocásek (*1792)³⁷ byli horníky, neboť na Podbrdsku přinášelo toto povolání obživu mnoha generacím. Celé širší mužské příbuzenstvo z této rodinné větve pracovalo v těžbě,

³⁰ O historii firmy více články J. Hučky, Sto let od zahájení provozu slévárny litiny v Chrástu, in: Sborník Muzea Dr. Bohuslava Horáka, roč. 12/2000, s. 25-35; dále M. Krist, 110 let. Příběh továrny (vyšlo v roce 2010 s množstvím příloh a dobových fotografií).

³¹ Alois Vocásek st. tehdy pracoval ve slévárně litiny, která byla součástí továrního komplexu „Borek“, amerického investora Edmunda Brandeise. Rodina obývala jednopatrový dům v přilehlé dělnické kolonii zvané „Čtyřdomky“, kde se v červenci roku 1900 stala svědkem rozsáhlého požáru obce. SOKA Rokycany, f. Archiv obce Kařez, inv. č. 1, Pamětní kniha (1922 – 1945), díl I, s. 35, 55-56, 91; dále J. Hučka, K historii železáren a slévárny v Borku u Zbirohu, in: Sborník Muzea Dr. Bohuslava Horáka v Rokycanech, č. 21/2009, s. 18.

³² Podle údajů ze sčítacího listu byli Vocáskovi v obci trvale příslušní od roku 1904. AMP, f. Okresní úřad Plzeň, inv. č. 2315, sčítací operát pro rok 1910, obec Chrást, č. p. 163.

³³ Rozhovor s Aloisem Vocáskem z 3. června 2003, tazatel Zdeněk Beroun.

³⁴ Rozhovor s Aloisem Vocáskem z 25. června 2003, tazatel Zdeněk Beroun.

³⁵ SOA Praha, Sbírká matrik, Římskokatolický farní úřad Mrtník – kniha narozených (1851 – 1860), inv. č. 5, s. 211.

³⁶ Tamtéž, Římskokatolický farní úřad Mrtník – kniha narozených (1804 – 1816), inv. č. 2, s. 395.

³⁷ Tamtéž, Římskokatolický farní úřad Mrtník – kniha narozených (1784 – 1813), inv. č. 1, s. 167.

hutnictví nebo slévárenství.³⁸ Řada z nich se také angažovala v okolních podpůrných spolcích, které zajišťovaly svým členům – zpravidla právě havířům a kovodělníkům – a jejich rodinám finanční nebo hmotnou pomoc v případech nemoci, úrazu či úmrtí, způsobených při výkonu zaměstnání.³⁹

„Táta ještě nechodil do školy, školu neměl žádnou. Ten měl jenom tak dvě opatrovny, uměl psát švabachem. Chodil do dvanácti let a od dvanácti let ho poslali do dolu tlačit hunty.⁴⁰ To dělaly děti pořád, takže ten měl život těžkej. Ale slévačinu dělal prvotřídně, na tu byl machr.“⁴¹

Poté, co se Alois Vocásek v letech 1910 – 1913⁴² vyučil pod otcovým dohledem ve firmě „Suchý, Jouza a Čáp“ slévačem, jej snaha dosáhnout vyššího vzdělání přivedla ke studiu strojní průmyslové školy v Plzni. Jeho středoškolský život byl však záhy poznamenán událostmi souvisejícími s vypuknutím a průběhem první světové války...

³⁸ K historii dolování a průmyslové výroby na Komárovsku blíže SOkA Beroun, f. Archiv obce Kleštěnice, inv. č. 2, Pamětní kniha (1928 – 1958), s. 9; dále G. Hofmann, Komárovské železárny v druhé polovině 19. století (1852 – 1902), in: SSH, roč. 1/1957, s. 190-211. Zajímavé obrazové materiály jsou k vidění na stránkách Vlastivědného dokumentačního fondu: <http://www.podbrdsko-encyklopedie.cz/fotogalerie.php>.

³⁹ K takovým organizacím náležel Vzájemně se podporující spolek „Lidumil“ (zal. 1882), jehož archivní fond, uložený v SOkA Beroun, obsahuje příslušné podklady, mj. matriku členů z let 1883 – 1929. Vznik spolku iniciovala komárovská Občansko – dělnická beseda (zal. 1870), ve které před odchodem z rodné obce figuroval také Alois Vocásek st. SOkA Beroun, f. Občansko – dělnická beseda Komárov, Zápisní kniha členů 1870 – 1909, inv. č. 3, nestr., zápis z roku 1884. V odborné literatuře se regionální spolkovou tematikou detailně zabývají M. Bahníková, Podpůrné spolky průmyslových dělníků na Berounsku a Hořovicku (1860 – 1914), in: Minulostí Berounska, roč. 12/2009, s. 27-61, a K. Fryaufová, Občansko – dělnická beseda v Komárově, in: Minulostí Berounska, roč. 13/2010, s. 186-210.

⁴⁰ Hunty – hornické nákladní vozíky určené k přepravě vytěžené suroviny

⁴¹ Rozhovor s Aloisem Vocáskem z 3. června 2003, tazatel Zdeněk Beroun.

⁴² VÚA, f. Kancelář čs. legií, poslužné (osobní) spisy legionářů, složka „Alois Vocásek (13. 4. 1896)“.

III. Vojákem rakousko – uherské armády

„V patnáctém roce v dubnu jsem musel jít ze školy⁴³ k asentu.⁴⁴ To jsme šli devatenácti a osmnáctiletý a šli s námi i ti, co už měli obšit⁴⁵ od císaře pána. No a byl jsem odvedený a narukoval jsem k sedmému landvér regimentu...“⁴⁶

Jako schopný aktivní vojenské služby byl Alois Vocásek přidělen k náhradnímu praporu 7. zeměbraneckého pěšího pluku⁴⁷ do Rumburku, kde od 15. prosince 1915 prodělával základní výcvik.⁴⁸ Zatímco polní pluk tohoto útvaru působil na frontě, náhradní prapor připravoval nově příchozí rekruty a povolané příslušníky zálohy pro bojové nasazení. V průměru se jednalo asi o 1200 až 1600 vojáků, kteří byli ubytováni v Rumburku a jeho okolí v nejrůznějších budovách – školách, hostincích i továrních objektech, zabíraných pro potřeby armády.⁴⁹

„Cvičení jsme dělali u hranic, kolem České Lípy – Böhmische Linde. Tenkrát měla pěchota kvér⁵⁰ a já jsem uměl dobře střílet. Na střelnici jsem nestřílel do figur, ale vždycky do terče na vodě...“⁵¹

Atmosféru provázející nástup vojenských nováčků zachytil ve svých vzpomínkách Vocáskův současník František Leitl, jednoroční dobrovolník, který do města přibyl jen o několik týdnů dříve: *„Měsíc do narukování uletěl jako voda. Již 16. listopadu byli jsme povoláni... k plzeňskému zeměbraneckému pluku č. 7., který byl však po čas války etablován v Rumburku, v severních Čechách. Druhý plzeňský pluk, pěší pluk číslo 35., byl přestěhován z Plzně do Uher a byl v Szekeszfaherváru.⁵² Byli jsme šťastni, že jsme do Maďarska nemuseli. Časně ráno, asi v půl páté, sedali jsme již na plzeňském nádraží do vlaku a loučili se naposledy s Plzní a se svými drahými. ...S námi rukoval i ročník 1896*

⁴³ Vocásek stačil v letech 1914 – 1915 absolvovat tři kurzy (tj. jeden a půl roku) státní průmyslové školy strojnické v Plzni. VÚA, f. Kancelář čs. legií, poslužné (osobní) spisy legionářů, složka „Alois Vocásek (13. 4. 1896)“. Základní informace z této složky jsou k dispozici v digitalizované databázi legionářů na webových stránkách VÚA: <http://www.vuapraha.cz/Pages/DatabazeVHA/DetailLegionare.aftx?soldierId=124629>.

⁴⁴ Asent – (zast.) vojenský odvod

⁴⁵ Obšit, (něm.) der Abschied – doklad o vykonání vojenské služby, propouštěcí list z armády

⁴⁶ Rozhovor s Aloisem Vocáskem z 3. června 2003, tazatel Zdeněk Beroun.

⁴⁷ Das Ersatzbataillon des K. k. Landwehrinfanterieregiments Nr. 7

⁴⁸ VÚA, sb. f. Soudní akta (Gerichtsakten), sign. 1574 – 1/207, Alois Vocásek (13. 4. 1896).

⁴⁹ Srov. J. Marek, Pod císařskou šibenicí. Čeští vojáci na křížovatkách roku 1918.

⁵⁰ Kvér – (zast.) puška, z (něm.) das Gewehr

⁵¹ Rozhovor s Aloisem Vocáskem z 24. června 2003, tazatel Zdeněk Beroun.

⁵² Aby rakouská monarchie zabránila šířícím se projevům nespokojenosti u českých útvarů a nežádoucímu vlivu domácího prostředí, došlo v roce 1915 k velkému přesunu českých náhradních praporů, připravujících pochodové frontové formace, do cizojazyčných oblastí. Náhradní prapor 7. zeměbraneckého pěšího pluku byl do Rumburku, města s naprostou převahou německého obyvatelstva, přeložen 23. května 1915. VÚA, f. 7. zeměbranecký pěší pluk, kart. č. 8, Kriegstagebücher 1914-1918: Tagebuch des K. k. Landwehr – Ersatzbataillon Pilsen Nr. 7, nestr.

a 1897. To byli teprve děti. My už byli o dva až tři roky starší a ještě jsme byli slabí a churaví. Přijeli pro nás vojáci od pluku, to jest z Rumburku od náhradního praporu. Pluk ten byl na frontě na Rusi, někde u Lucku. ...My jednoročáci, jeli jsme v jednom voze třetí třídy pohromadě, rekruti ostatní jeli v tak zvaných ‚kasňácích‘, čili dobytčích vozech. Patrně, aby si na ně zvykli, neboť za šest neděl měli již v nich jeti do fronty. ...Přijeli jsme tam [do Rumburku] a byl již skorem soumrak. Zde v horské krajině v listopadu je tma brzy. Z nádraží, kde si nás nové šarže zase rozdělili, vedli nás daleko do města po skupinách. K velitelství náhradního praporu k průmyslové škole bylo značně daleko. ...Kumpačka [kompanie – rota] byla v jakémsi hostinském sále. Sál byl rozdělen dřevěnými pryčnami na spoustu přihrádek a v těch spali lidé. Všude špíny, nečistoty, zápachu, že jsme se hnusem otráslí. ...A což teprve ta kuchyně a ty slanečky či mořské ryby s fazolemi. To se nám zvedl všem hned žaludek a my statečně tu stravu rozdávali nebo zahazovali. Měli jsme ještě něco z domova. ...Hned večer, když jsme si ulehali na nevytopenou podlahu sálu a tráslí se zimou, halíce se do civilních šatů a svrchníků, jakož i ubohých komisních dek, bylo nám všelijak. ”⁵³

Vocásek byl po svém příjezdu zařazen do páté náhradní roty (5. Ersatzkompagnie), u které setrval do února 1916, kdy praporeční velitelství zformovalo další, v pořadí již osmnáctý pochodový prapor (K. k. XVIII. Marschbataillon). Jeho přesun k mateřskému polnímu pluku byl stanoven na 4. března t. r. Tak jako předchozí pochodové útvary sestával ze tří rot. S poslední z nich (3. Marschkompagnie) odjížděl na frontu také mladý infanterista⁵⁴ z Chrástu.⁵⁵

V knize denních rozkazů velitelství náhradního praporu byla opatření spojená s odchodem Vocáskova osmnáctého „maršbatalionu“ naznačena takto:

„Abgehen des Marschbaons: Das Marschbaon. hat am 4. d. M. um 12h mittags am Marktplatz vor dem Hotel Ross zum Abmarsch gestellt zu sein.

Die Marschmusik ist um 11h 45 vorm. bei der Schule gestellt und nimmt dann Aufstellung am rechten Flügel.

Die Menagen sind auf 10h vorm. fertigzustellen.

Die Chargenschule hat den Bahnhof um 12h 15 nachm. abzusperren.

Verladungs-offizier: Lt. Sauer

⁵³ Fr. Leitzl, Do Rumburku..., in: Domov za války (Svědectví účastníků), díl II./1915, s. 166-168.

⁵⁴ Infanterista – příslušník pěchoty, pěšák

⁵⁵ VÚA, sb. f. Soudní akta (Gerichtsakten), sign. 1574 – 1/207, Alois Vocásek (13. 4. 1896); dále f. 7. zeměbranecký pěší pluk, kart. č. 10, Baon Befehle 1916: Stations zugleich Bataillonskommandobefehl: Rumburg, am 15. Feber 1916, nestr.

Zur Einwaggonierung ist die Mannschaft abzuzählen und partienweise vor dem betreffenden Waggon aufzustellen, erst wenn das ganze Baon. so eingeteilt ist, ist auf das Signal ‚Habt Acht‘ mit der Einwaggonierung zu beginnen.

Die Marschkomp. Kmdten. melden dem Baonsadjutanten den abmarschierenden Stand und etwa Fehlende oder Zurückgebliebene.

Der Train und die Fahrtvorräte werden um 9h vorm. verladen.

Die 1. Ers. Komp. hat an Arbeitsmannschaft 10 Mann beizustellen und um 9h vorm. in der Proviantur stellig zu machen.

Für die Fahrsoldaten, Trainführer und Stabsführer ist die Menage von den zuständigen Komp. zur Bahnrampe zuzustellen.“⁵⁶

„Na frontu jsme jeli vlakem, v hytlákách.⁵⁷ A to máte 40 Mann anebo 6 Pferde, pro šest koní. Ale když tam vlezlo 40 chlapů tak to bylo nacpaný. Jeli jsme přes Hradec Králové na Brno, dolů na Vídeň a z Vidně do Uher. Ale nevěděli, jestli nás pošlou na Itálii nebo na Rusko. No a potom v Uhrách, v Budapešti se rozhodlo, že pojedeme na Rusko. ...Naši [vojáci] se k tomu stavěli všelijak. Byli Češi, kteří nenáviděli Němce. Mezi ty jsem patřil i já. Už ve škole jsem sliboval kamarádům, že proti Rusům bojovat nebudu. A byli Češi, co hájili Rakousko. Když viděli, že jdeme proti, tak říkali: ‚Počkejte, až se vrátíme domů, my vám to nakreslíme, my vás všechny udáme, že jste zradili vlast!‘ Rakousko mělo velikou šanci v tom, že kdyby se byl císař [František Josef I.] nechal korunovat českým králem, tak by Češi byli bojovali i proti Rusům.“⁵⁸

Osmnáctý pochodový prapor zamířil do nejjižnější části celé východní fronty, na pozice poblíž města Zaleszczyki, kde od poloviny března 1916 operoval ve svazku 21. zeměbranecké pěší divize jeho domovský pluk.⁵⁹ Byla to strategicky důležitá oblast mezi řekami Dněstr a Prut, v těsném sousedství rumunských hranic.

„Ich ging am 4. März 1916 mit dem 18. M. B. ins Feld ab. Das M. B. wurde in der Gruppe des Mjr. Liebhart in Chliwestie bei Sniatyn (Bukovina) ausgebildet. Anfangs April wurde das M. B. beim Regimente in den Brückenkopfstellungen bei Zaleszczyki eingeteilt. ...In Stellungen bei Zaleszczyki, wo unsere Kompagnie im Walde eingesetzt war, haben wir

⁵⁶ VÚA, f. 7. zeměbranecký pěší pluk, kart. č. 10, Baon Befehle 1916: Stations zugleich Bataillonskommandobefehl: Rumburg, am 3. März 1916, nestr.

⁵⁷ Slangové označení pro kryté nákladní železniční vozy.

⁵⁸ Rozhovor s Aloisem Vocáskem z 24. června 2003, tazatel Zdeněk Beroun.

⁵⁹ VÚA, f. 7. zeměbranecký pěší pluk, kart. č. 8, Kriegstagebücher 1914-1918: Regimentstagebuch 1916-1918: Marsch nach Zaleszczyki (14. 3. 1916), s. 14-15. Válečným dějinám 21. zeměbranecké pěší divize se v biografii „Generál Podhajský“ podrobně věnuje J. Fučík, z jehož práce jsem rovněž čerpal.

*Arbeiten in Stellungen, Feldwachen u. Patronillen Dienst gemacht. Die Leute sind meistens als Kranken zurückgegangen.*⁶⁰

V té době ovšem na území Bukoviny nedocházelo k vážnějším bojům a přes ojedinělé útoky ruské pěchoty a palebné přepady se podařilo bojovou linii na čas stabilizovat.⁶¹

*„...přišel jsem na frontu a ono se nestřílelo. No a pozemky mezi frontama – fronty byly od sebe asi dvanáct set metrů – ty rodily dál. Tam rostly brambory a my, poněvadž jsme měli hlad, jsme tam na ně chodili. A z druhý strany tam chodili Rusové. Koukali jsme na ně, oni na nás, ale k sobě jsme nešli. Jenom jsme si každéj natrhali brambory a šli zase zpátky.*⁶²

Relativního klidu zbraní využily obě válčící strany k opevňovacím pracím. Rakušané soustředili veškerou svoji obranu a potřebnou výzbroj do prvního palebného postavení. Kolem hlavních zákopů vybudovali tři pásma mohutných drátěných překážek, které byly od sebe vzdáleny 50 až 100 metrů. Každé pásmo těchto zátarasů bylo 40 až 60 metrů široké. Druhé a třetí obranné zóně byla věnována o poznání menší pozornost, což vyplývalo z přesvědčení rakouského velení, že přední linie je v podstatě nedobytná.⁶³

„...měli jsme tři hodiny na spánek. A jinak se muselo dělat, pořád jsme kopali zákopy. Ty už byly pět metrů hluboký a široký tak, aby se tudy dalo projít s rýstunkem.⁶⁴ Nahoře byl na výšku ochoz, aby se mohlo stát u šardy [?] a střílet. Ale dělat se muselo furt, vždýcky našli něco, co se muselo znovu kopat. V rakouský armádě bylo nejlepší, když začal trumlfajr,⁶⁵ dělostřelecký přestřel. Poněvadž dokud se střílelo, tak byly šarže schovaný a žádná se neukázala. To jsem vzal celtu, lehl si na zem a vyspal se. Pak ale přišel Brusilovský nástup...⁶⁶

Dlouhodobě plánovanou ruskou letní ofenzivu zahájila 4. června 1916 intenzivní dělostřelecká příprava (trvající nepřetržitě 6, na některých úsecích dokonce až 45 hodin) po celé jižní části východní fronty od řeky Pripjat' až k rumunským hranicím. Její účinky byly ničivé, neboť ruští artileristé znali dokonale terén a přesnou palbou způsobovali

⁶⁰ Ze vzpomínek příslušníků 7. zeměbraneckého pluku Lt. Franze Weisla a Lt. Math. Brabce. VÚA, f. 7. zeměbranecký pěší pluk, kart. č. 5, Beiträge zur Kriegsgeschichte des Regiments, nestr.

⁶¹ VÚA, f. 7. zeměbranecký pěší pluk, kart. č. 5, Beiträge zur Kriegsgeschichte des Regiments: Gefechtstage des Regiments: II. Russischer Kriegsschauplatz 1916-1917: Stellungskrieg bei Zalesczyki (16. 3. – 10. 6. 1916), nestr.

⁶² Rozhovor s Aloisem Vocáskem z 24. června 2003, tazatel Zdeněk Beroun.

⁶³ Blíže Y. Heřtová, Zákopová válka, s. 240-241.

⁶⁴ Die Rüstung – vojenská výstroj

⁶⁵ Das Trommelfeuer – bubnová palba z děl a minometů

⁶⁶ Rozhovor s Aloisem Vocáskem z 25. června 2003, tazatel Zdeněk Beroun.

protivníkovi značné lidské ztráty. Většina rakouských zákopů byla silně poškozena, zasaženy byly i drátěné překážky před hlavním opevněním. Dělostřelbu vzápětí vystřídal mohutný útok čtyř ruských pěších armád generála Brusilova, velitele Jihozápadního frontu, podporovaný ze zálohy početnou jízdou. V několika dnech se Rusům podařilo na více místech prolomit nepřátelskou obranu a otřesená rakouská vojska se dala na překotný ústup.⁶⁷

„Byl Hod boží svatodušní, dne 10. června 1916, den horký, jakých je v červnu vždy hojnost. Naše záloha [3. polní roty 7. zeměbraneckého pluku] odpočívala v prozatímních zákopech v lese. Pod námi dole v údolí tekl malinký potůček a všude za námi olesněné stráně. Dole kdesi napravo byla napolo rozstřílená vesnice Okna. Byli jsme vklíněni mezi jakousi divizi opěšalé kavalerie a mezi Maďary. Naše 21. divise, složená většinou z českých zeměbraneckých pluků, 7. plzeňského, 8. pražského, 28. budějovického a 6. smíšeného z Chebu měla pověst dobré jednotky a proto se s ní vymetlo kde co. Naši vojáci toho měli už dost a nálada byla jen jediná: Dostat se z toho pekla. Bud' k Rusům k velkému kádru nebo domů za každou cenu...

Do rána stříklo nám několik granátů i do vesnice, kde by náš plukovní velitel se štábem a ráno utíkali jsme ze zákopů doleva do údolí. ...Večer, když jsme úžlabinou couvali do našich starých posic, padli první dva zbloudivšími kulkami. ...najednou zmatené komando: „Schnell zurück!“⁶⁸ a už se vše hrne zpátky do údolí, pak do vesnice a úprkem pryč. ...celé stádo lidí vyjevených, potem a krví potřísněných, se řítí nám v ústrety. Pak se přidává k nám a utíká s námi. „Kdo jste?“ – „První setnina [rota], tohle z nás zbylo!“ Škrábeme se do strmé stráně. Rozkaz: „Zakopat! – Zadržeti ústup!“ Zakopávám se. Před námi fronta jako na dlani, zákopy i dráty osvětleny stem raket a kužely reflektorů. Pojednou mohutný výbuch – celá obloha se rozsvítí, to naše muniční depot v zákopech vyletělo do povětří. Rusové umlčeli naše děla a útočí, slyšet jen rozvzteklý štěkot našich strojních pušek a pak táhlé, až do kostí mrazící: „Hujajáá – Hujajáá...!“ Rusové útočí v otevřených řadách... Seberu, co se dá a utíkám s ostatními ve tmě, cesta necesta, přeskakují jakési zákopy, padám do nějaké strouhy a zase se zvedám. Žito s plnými klasy mi bije do tváře, schovávám se v něm na chvíli. Najednou křik z prvních linií se blíží, palba je již kdesi u nás, naše strojní pušky zmlkly, jen Rusové střílí a útočí vždy znovu a znovu. Tam vpředu je zle, tam jsou zajímány a pobíjeny celé desítky kamarádů. Kulky již nám

⁶⁷ Blíže Y. Heřtová, Zákopová válka, s. 249; dále L. Nedorost, Do hořkého konce. Češi v 1. světové válce, díl 3., s. 24-25.

⁶⁸ „Rychle zpátky!“

poletují kolem uší a nad hlavou. I šrapnel se tu a tam roztrhne. ...Utíkáme a granáty nám dopadají za patami. Letíme, odhazující přítěž. Již nemám deku, ani municí, ba ani ruksak. Jen chlebník a patronašky a prokletá puška v ruce, jsou mojí přítěží. Deku, mou zlatou deku, nejvíce lituji. Do rána běžíme. Rozbřeskuje se, šedivé páry zvedají se kdesi v dáli nad Dněstrem, blížíme se k Zálesčikům. ...Utíkáme a po pravé straně tiše se z mlhy vyhupují kdesi v dáli siluety jezdců. To neúnavní kozáci nás sledují a pokoušejí se o obchvat.

...Obrátím se. Jako obrovská podkova tak se jeví raketami ozářená a ostře vymezená fronta. My prcháme ke Stanislavi po poslední silnici z této podkovy ven. Jen ji stisknout a zůstaneme v Rusku všichni. ⁶⁹

Po drtivém náporu ruských sil bylo velitelství 21. zeměbranecké pěší divize nuceno stáhnout své prapory z předmostí u Zaleszczyků a zaujmout postavení na nouzové obranné linii mezi městy Stanislav – Kolomyja. Jednotky 7. zeměbraneckého pluku⁷⁰ se soustředily ve střední části tohoto prostoru, u podkarpatské vesnice Otynia,⁷¹ kde se Vocáskovi po třech měsících polní služby podařilo přeběhnout na ruskou stranu bojiště.

„...přišel Brusilov a začal nástup. No a jak začal nástup tak rovnou do ruskýho zajetí. My jsme byli u pluku Češi, Poláci, Srbové, Němci, Maďaři, v rakouské armádě to bylo pomíchaný. A bylo nás asi dvacet, co jsme říkali, že nebudeme bojovat, mezi námi i dva Rusíni. Měli jsme smluvený datum, a když jsem je budil v zákopu, že se jde do Ruska, tak vyskočili jenom ti dva Rusíni. Jenže před frontou stála ještě naše feldvacha,⁷² rakouská. Ta když viděla, že ti dva utíkají, začala po nich střílet a tomu jednomu prostřelila šlápě. Já byl ještě v zákopech, tak jsem běžel na tu feldvachu a křičím: ‚Fajr ajnštelen!⁷³ Ti se musí přivést živí!‘ Velitel feldvachy mi dal jednoho vojáka, abysme šli za nimi. Teď jsme běželi až ke stráni, dole tekl potok. Přišli jsme na tu hranu a on povídá: ‚Tak se mi zdá, že je nechceš chytit, že chceš taky utéct!‘ Udělal fertyk⁷⁴ a mířil na mě. Já se na něj otočil taky s kvérem a říkám: ‚Neblbni, já je vidím, ten jeden je raněnej. Tam dole je potok, pojd’, tam je sebereme.‘ No a jak sklonil zbraň, skočil jsem dolů a už mě neviděl.

⁶⁹ Fr. Leitl, Má účast v Brusilovově ofenzivě, in: Domov za války (Svědectví účastníků), díl III./1916, s. 350-353.

⁷⁰ Oproti pěším plukům řadového vojska sestávaly pluky zeměbrany pouze ze tří praporů po čtyřech rotách. P. Jung, Rakousko-uherská armáda za první světové války, s. 25. Bližší Vocáskovo zařazení v rámci 7. LIR po jeho příchodu do pole se mi z dostupných pramenů nepodařilo určit. Příslušný vojenský kmenový list byl vinou neodborného zásahu skartován. Více Průvodce po fondech VHA, díl I, s. 266-267.

⁷¹ VÚA, f. 7. zeměbranecký pěší pluk, kart. č. 5, Beiträge zur Kriegsgeschichte des Regiments: Gefechtstage des Regiments: II. Russischer Kriegsschauplatz 1916-1917: Rückzug im Sommer 1916 (11. 6. – 10. 8.): a) Rückzug vom Brückenkopf Zaleszczyki bis Obertyn (11. 6. – 28. 6.), b) Rückzug von Obertyn bis Otynia (29. 6. – 7. 7.), c) Rückzug von Otynia bis Stanislau (8. 7. – 10. 8.), nestr.

⁷² Die Feldwache – předsunutá polní stráž, hlídka

⁷³ „Feuer einstellen!“ – „Zastavit palbu!“

⁷⁴ „Fertig!“ – rakouský puškový povel „K střelbě zbraň!“

Přišli jsme do ruských zákopů a tam byl jeden voják u mašinkvéru.⁷⁵ Celý zákopy prázdný, jen jeden člověk. A hned zvedal ruce. Tak jsme volali – Rusíni se domluvili, já jsem toho tenkrát moc z ruštiny neuměl – že ne on, ale my že jdeme do zajetí. A to byla vypálená vesnice, střechy to nemělo, ale zdi stály. V jedné té chalupě byli vojáci na snídani, čajovali. Tak nás sebral a vedl tam. Sedělo tam asi pětadvacet Rusů, některej skočil po flintě, ale většina zvedla ruce. A zase jsme museli vysvětlovat, že ne oni, ale my jdeme do zajetí. No a hned začalo bratříčkování.“⁷⁶

Během prvních týdnů Brusilovského nástupu padly Rusům do rukou desetitisíce mužů. Po hrůzném válečném prožitku a přetrvávajícím všeobecném zmatku na rozvrácené frontě se mnozí vojáci c. a k. armády (zvláště z českých zemí) raději dobrovolně vzdávali útočícím ruským oddílům.⁷⁷ Reakce rakouské vojenské justice proto na sebe nenechala dlouho čekat a vojn Alois Vocásek byl v nepřítomnosti odsouzen válečným polním soudem k trestu smrti. Zprávu o tomto verdiktu přinesl – současně s odsouzením jeho spoluzběhů – rozkaz velitelství 7. zeměbranceckého pluku z 21. července 1916:

„Punkt 4. Gerichtl. Beschluss. Das Feldkriegsgericht des k. k. 21. LITD. Kmdos hat nachstehenden Beschluss gefasst:

1./ Lstinft. Jurko Luklan aus Pehinsko/ Galizien,

2./ Lstinft. Stefan Marko aus Pehinsko/ Galizien,

3./ Lstinft. Alois Vocasek, Chrast/ Böhmen

Alle drei des LIR. Nr. 7 sind überwiessen am 17. Juli 1916 aus der Stellung zum Feinde desertiert zu sein, hiedurch haben sie die Todesstrafe erwirkt.

Demzufolge wurde gerichtlich beschlossen, die Beschlagnahme des gesamten beweglichen und unbeweglichen Vermögens der Verräter und die Entziehung der Erhaltungsgebühren der Familien der Vebrecher durchführen zu lassen.⁷⁸

Jst der gesamten Mannschaft zu verlautbaren!“⁷⁹

⁷⁵ Mašinkvér – (zast.) kulomet, z (něm.) das Maschinengewehr

⁷⁶ Rozhovor s Aloisem Vocáskem z 3. června 2003, tazatel Zdeněk Beroun.

⁷⁷ Letní ruská ofenzíva, lokálně doznívající ještě v říjnu 1916, však nespĺnila daná očekávání. Rusové nedosáhli žádných strategických cílů, neboť jejich velení nedokázalo rozšířit počáteční taktické úspěchy do velkého operačního průlomu rakousko - uherské fronty. Dynamika ruských útoků se vytrácela a protivník tak získával čas k vybudování nových opěrných bodů. Koncem července se pohyb armád opět na delší dobu zastavil. Výsledkem tzv. brusilovského nástupu byly tedy především těžké lidské ztráty, čítající téměř půl milionu mužů na obou stranách. Blíže J. Fučík, Generál Podhajský, s. 91-96.

⁷⁸ V případě, že se dezertéra nepodařilo dopadnout, bývala zpravidla odvetou za útek perzekuce jeho rodiny v zázemí. Krátce odvedeného Vocáskova bratra Františka pak rakouské vojenské orgány raději vůbec nenasadily do bojových akcí: „Franta byl o tři roky mladší, a když na něj přišlo, rukoval se sedmnáctiletějma. Šel k raportu a hlásil se dobrovolně na frontu. Oni začali zkoumat náš rod a řekli: ‚Jeho bratr dezertoval, ti to mají v krvi! Ten chce na frontu, aby přešel rovnou! Nic takového!‘ A poslali ho do Rumunska do skladiště. Celou válku dělal skladníka.“ Rozhovor s Aloisem Vocáskem z 24. června 2003, tazatel Zdeněk Beroun.

Sedmnáctého červencového dne roku 1916 byl Alois Vocásek vzat do dobrovolného zajetí a nastoupil cestu k ruskému vnitrozemí, na jejímž konci měl stát některý z internačních táborů. V ruské říši se mezitím pozvolna konstituovala vojenská síla, bojující pod velením carské armády společně proti centrálním mocnostem, tvořená převážně Čechy žijícími v předválečném Rusku a prvními přeběhlíky z počátků východního tažení...

⁷⁹ VÚA, f. 7. zeměbranecký pěší pluk, kart. č. 2, Regimentskommandobefehle 1916: Nr. 138, am 21. Juli 1916, nestr.

IV. Dobrovolcem v čsl. zahraničním vojsku⁸⁰

„...přivedli mě na ruský komando. Když zjistili, že zajali Čecha, tak mě jejich ordonanc⁸¹ odvedl k oficirovi⁸² a ten chtěl, abych mu vysvětlil pozici rakouských zákopů. Na stěně měl zavěšenou mapu, tak jsem se k ní postavil a začal opravovat frontu. On se divil, že těm značkám rozumím. Asi za týden nám napsal papír [průvodní list], že jsme přišli dobrovolně, aby s námi zacházeli slušně. Ale v Rusku bylo germanofilů víc než kdekoliv jinde. Přišli jsme na nový komando a tam byl germanofil, kterej nás hned zavřel do kriminálu mezi chycený ruský dezertéry. To už bylo v ruským městě, pevnosti Kamenci Podolském. Ale druhý den jsme zase museli nastoupit a jít dál. Rozdělili nás do skupin, a když jsme přišli na cestu, tak jak jely trény,⁸³ naskákali jsme každě do nějakýho vozu a na příští etapě jsme se zase shlukli dohromady.

Když jsem přišel do Kyjeva, tak na nádraží chodili mezi zajatci ruští studenti a volali: ‚Čech, kdo je Čech?!‘ Tak jsem se přihlásil a oni mi nabízeli peníze, když se hned dám do ruskýho vojska. Já jsem řekl: ‚Co vás napadá?! Já jsem rád, že jsem se z toho pekla dostal, do smrti už nevezmu flintu do ruky!‘ Ale za dva dny jsme přišli do Dárnice, to byl velikej les za Kyjevem, kterej Rusové v prvním roce války obehnali drátama a udělali z něj lágr pro Němce a Rakušany. Byly tam vykopány zemljanky⁸⁴ a v jedné z nich se dělal nábor. Visel tam plakát a na něm bylo napsaný, jak bude Československo vypadat, a že králem bude carevič Alexej Nikolajevič. O Masarykovi ani slovo. Tak jsem popadl čepici, hodil ji přes pult a povídám: ‚Přišij mi tam lentočku,⁸⁵ já se dávám do vojska!‘ No tak mi tam přišil bíločervenou mašli a hned mě zařadili do legií. A to jsem už do smrti nechtěl vzít flintu do ruky.⁸⁶

V zajateckém táboře Dárnice podal Vocásek přihlášku do formujícího se čsl. zahraničního vojska a již 21. srpna 1916 byl zapsán do seznamu 1. střeleckého pluku.⁸⁷

⁸⁰ Termín „československé legie“ a „legionáři“ byl rozšířen až v prvorepublikovém období. Sami účastníci tzv. 1. zahraničního odboje se navenek označovali spíše jako „dobrovolci“, což vystihovalo charakter jejich účasti v boji za národní samostatnost. Oba výrazy mají v této práci rovnocenné zastoupení.

⁸¹ Prostý voják nebo poddůstojník přidělený ke službě u velitelství štábu.

⁸² Oficír – (zast.) důstojník

⁸³ Trén – (zast.) vojenský zásobovací oddíl

⁸⁴ Zemljanka, (rus.) землянка – úkryt n. obydlí vybudované zčásti v zemi

⁸⁵ Lentočka, (rus.) ленточка – stužka

⁸⁶ Rozhovor s Aloisem Vocáskem z 3. června 2003, tazatel Zdeněk Beroun.

⁸⁷ VÚA, f. 1. střelecký pluk M. Jana Husi, kart. č. 3, Приказъ по полку Н^о. 746, 1. Сентября 1916 года, nestr. Uvedené datum odpovídá juliánskému kalendáři (tzv. starému stylu – st. st.), který byl v Rusku používán do konce ledna 1918. Časové údaje v mladších písemných dokumentech už vycházejí z kalendáře gregoriánského.

Spolu s dalšími zařazenými Čechoslováky se vydal zpět do Kyjeva, kde se v budově tamní univerzity, využívané t. č. jako provizorní kasárna, soustředovala jeho záložní rota.⁸⁸

„V Kyjevě, v univerzitě, bylo na deset tisíc Čechů, kteří se přihlásili do vojska. A kdo chtěl jít na frontu, tak musel složit zkoušku z posledního sokolského sletu. Já sokol byl, prostný jsem měl v paměti, tak jsem je předcvičil. A za měsíc jsem byl zpátky na ruské frontě jako rozvědčík.“⁸⁹

Působení českých rozvědek, jejichž oddíly byly rozmístěny u jednotlivých divizí a sborů ruské armády, si získalo uznání již v dobách České družiny.⁹⁰ Čeští dobrovolci se velmi osvědčili při provádění taktických bojových průzkumů, výzvědné a agitační činnosti, kterou směřovali hlavně mezi české pluky dislokované v rakouských bojových formacích. Shromažďovali důležité informace o frontových sestavách protivníka a zároveň o pohybu jeho vojsk za přední linií, neboť často pronikali hluboko do nepřátelského týlu. Protože mnozí prošli vojenskou službou v c. a k. armádě, dobře ovládali rakouské vojenské předpisy a díky znalosti němčiny byli využíváni i jako tlumočníci při výsleších zajatců. Služba českých rozvědčíků byla o to nebezpečnější, že je v případě dopadení a prozrazení jejich identity čekala jistá smrt za velezradu monarchie.⁹¹

Rozvědčíci 1. střeleckého pluku prováděli svoji výzvědnou činnost v obtížném terénu Pinských blat a při ramenech řeky Stochod jižně od Kovelu. Úkolem nově příchozího střelce⁹² Aloise Vocáska se stalo obstarávání „jazyků“.⁹³

„...bydleli jsme v rozbitejch vesnicích za frontou a chodili na rozvědky. Rakouský hlídka, aby v noci nezbloudily, měly od svých zákopů nataženou drát. My jsme na to přišli, když jsme ve dne leželi mezi frontama. Tak jsme vykopali zákop, jen tak na hrubo a ten drát jsme vedli do něj. Čekali jsme, až se večer setmí a začnou chodit. Najednou, jak se drželi

⁸⁸ „léto 1916 ...nastala veliká radost, když jednoho dne se nám řeklo, že... dostaneme ubikace, o nichž se nám před tím ani nesnilo. Dole ve městě, v samém jeho centru, táhla se Bolšaja Vladimírskája ulica – ‚Velká Vladimírská‘. Zde stála slavná, prostorná červená budova, universita sv. Vladimíra. Považte, holedbali jsme se, jak nás má město Kyjev rádo! Uprázdnilo pro nás východní křídlo této budovy s prostorným nádvořím a se zahradou, kde budeme žíti po lidsku! ...Tam budeme konečně rádně ubytováni, rádně vystrojeni, rádně vycvičeni a rádně zorganizováni.“ R. Medek, Pouť do Československa. Válečné paměti a vzpomínky z let 1914 – 1920. Díl III. – Stará brigáda, s. 36.

⁸⁹ Rozhovor s Aloisem Vocáskem z 24. června 2003, tazatel Zdeněk Beroun.

⁹⁰ Česká družina byla dobrovolnickou jednotkou, jejíž jádro tvořili čeští krajané žijící v Rusku. Vznikla v srpnu 1914 a na počátku čítala na 720 dobrovolníků (tzv. starodružiníků). Početní stav Družiny se přílivem válečných zajatců neustále zvyšoval, což v únoru 1916 vedlo k jejímu rozšíření na střelecký pluk (později označovaný jako 1. střelecký pluk „Mistra Jana Husi“). J. Galandauer a kol., Slovník prvního čs. odboje 1914-18, s. 23. Dějinami České družiny se podrobně zabývá monografie P. J. Kuthana „Česká družina (1914-1916)“, vydaná v r. 2002.

⁹¹ O životě na rozvědkách více M. Číla, Rozvědky České družiny a Čsl. brigády na Rusi, vyšlo v r. 1924.

⁹² V hodnostní stupnici čsl. legií představoval střelec ekvivalent vojína.

⁹³ Označení pro zajatce zadržené na zatichlém úseku fronty, kteří byli cenným zdrojem informací o nepříteli, jeho pozicích, síle a složení, vojenském vybavení, připravovaných válečných operacích atp.

toho drátu, skočili do našeho zákopu, kde už bylo připravených dvacet brášků.⁹⁴ A hned na ně: ‚Jsi v zajetí!‘ Ani jeden se nebránil. Co byli Češi, rozuměli, a skopčáci se podřídili a šli. Tak jsme přivedli do zajetí celou četú.⁹⁵ ...Jako rozvědčík jsem se snažil nikdy nevystřelit. Protože jakmile vystřelíte, jste prozrazeni. Nevystřelit, tiše sebrat jazyk a odvést. A to se nám vedlo dost dobře.⁹⁶

Rozkazem vydaným na konci října 1916 byl Vocásek převeden do nedávno utvořené 9. roty 1. střeleckého pluku, která dlela za frontou v ukrajinské vesnici Remčice.⁹⁷ Vedle polního výcviku, který měl vojáky v nadcházejících měsících důkladně seznámit s ruským cvičebním řádem, zde vykonal slavnostní plukovní přísahu a v prosinci 1916 přijal – spíše symbolicky a poněkud svérázným způsobem – pravoslavný křest. S přestupem na pravoslaví obdržel křestní jméno Vladimír, pod kterým byl také veden ve služebních aktech.⁹⁸

„...šli jsme, že se necháme pokřtít. No tak jsme nastoupili a kolem dokola nás obstoupili popové. S hrnečkama a s tou štětkou. Přednášela se procedura a ti chodili mezi námi, kam dostříkli, tam dostříkli. No a každéj měl jít a vzít si kousek Ježíšova těla a ještě k tomu dostal kus marcipánu a malej růženeček. Naši kluci se tomu vyhýbali, ale já jsem to chtěl všechno zkusit, tak jsem se tlačil, abych byl první. Odcházím a říkám si: ‚Vino bylo dobrý, marcipán... marcipánu bych snědl takovejch kusů deset‘, hladovej jsem byl, ‚to bylo taky dobrý, a růženeček – jéje, až ten ukážu některé Rusce, tak ta se zblázní!‘ Tak jsem to obešel a šel k tomu druhýmu. Ke třem. Takže jsem to měl třikrát! No a víc jsem nestačil, bylo to hotový. A tím jsme byli pokřtění.“⁹⁹

Vzhledem k stále se zvyšujícímu počtu dobrovolníků, přicházejících ze sběrných zajateckých táborů, došlo v březnu roku 1917 k reorganizaci čsl. vojskového tělesa. Z 1. střeleckého pluku byl vyčleněn III. prapor (9. – 12. rota), aby posloužil jako základ pro vznikající 3. střelecký pluk. K jeho doplnění byly použity stavy pochodových rot

⁹⁴ Bráška, též bratr – oslovení užívané mezi legionáři ve významu „kamarád“, „spolubojovník“

⁹⁵ Rozhovor s Aloisem Vocáskem z 3. června 2003, tazatel Zdeněk Beroun.

⁹⁶ Rozhovor s Aloisem Vocáskem z 25. června 2003, tazatel Zdeněk Beroun. Podle svého tvrzení se Vocásek při plnění těchto povinností setkal s českými literáty Rudolfem Medkem a Jaroslavem Haškem, kteří ve stejné době, rovněž jako příslušníci 1. střeleckého pluku, v krajině Pinských močálů působili. O jejich službě v čsl. legiích se zmiňuje celá řada historických pramenů i knižních titulů.

⁹⁷ VÚA, f. 1. střelecký pluk M. Jana Husí, kart. č. 3, Приказъ по полку №. 801, 26. Октября 1916 года, nestr.

⁹⁸ Tamtéž, Приказъ по полку №. 853, 17. Декабря 1916 года, nestr.

⁹⁹ Rozhovor s Aloisem Vocáskem z 24. června 2003, tazatel Zdeněk Beroun. Akt se odehrál 6. prosince 1916 st. st. v pravoslavném kostele v Remčicích, kde ten den přijalo křest 7 důstojníků a 732 vojáků 1. střeleckého pluku. Kronika 3. střeleckého pluku Jana Žižky z Trocnova 1916 – 1920, s. 20.

náhradního praporu.¹⁰⁰ Tři střelecké pluky (2. střelecký pluk „Jiřího z Poděbrad“ existoval již od května 1916) tak nyní tvořily brigádu o síle 7 300 mužů.

Tyto přesuny se přirozeně dotkly i samotného Vocásky, který byl nově začíslen do 2. roty 3. střeleckého pluku.¹⁰¹ Nešlo však pouze o změny v uspořádání vojenských útvarů, jejichž výcvik byl doposud jednostranně zaměřen na průzkumnou činnost. Československé legie se ocitly v nových politických poměrech, neboť během tzv. únorové revoluce abdikoval car Mikuláš II. a správu země převzala „prozatímní vláda“. Vzhledem k hrozbě rozpuštění čs. střelecké brigády, jako pozůstatku starého carského režimu, a potřebě prokázat odhodlání bojovat po boku ruských vojsk proti armádám centrálních mocností, se její zástupci v květnu 1917 přihlásili do úderných oddílů. Tím skončilo období rozvědek a jejich rozptýleného nasazení v rámci armád Jihozápadního frontu. Čsl. jednotky byly staženy do frontového týlu k přípravě na první společnou účast v útočném boji.¹⁰²

K svému bojovému vystoupení se hotovil také nejmladší z čsl. střeleckých pluků, nesoucí označení „Jana Žižky z Trocnova“. Útočištěm štábu a jeho dvou praporů se v jarních měsících roku 1917 stala vesnice Treskyň, nedaleko města Berežnice. Návik bojové přípravy probíhal pod velením plukovníka Nikolaje Petroviče Mamontova,¹⁰³ který se u mužstva těšil velké oblibě. Ustavení samostatného pluku bylo totiž především jeho zásluhou.¹⁰⁴

„...neměli jsme žádný vyšší důstojníky. A Mamontov byl plukovníkem, ruskej voják co se naučil česky. Prvnímu pluku velel Polák [plk. Piotrowski], druhýmu pluku taky Polák nebo Rus [pplk. Zembalevskij], ale Mamontov byl jen u batalionu. Tak si vymohl na vedení, že postaví třetí pluk. Vzal třetí batalion z prvního pluku a třetí batalion z druhého pluku, udělal poloviční roty, no a měl osm rot a byl třetí pluk. Tak jsem přešel k třetímu pluku do druhé roty. A tak jsme šli ke Zborovu, tři pluky...“¹⁰⁵

Rozhodnutím o zahájení nové ruské ofenzivy, pojmenované po jejím tvůrci, ministru vojenství „prozatímní vlády“ Alexandru Kerenském, se čsl. legiím naskytla dlouho

¹⁰⁰ Kronika 3. střeleckého pluku Jana Žižky z Trocnova 1916 – 1920, s. 24.

¹⁰¹ VÚA, f. 3. střelecký pluk Jana Žižky z Trocnova, kart. č. 1, plukovní rozkaz č. 4 z 30. 3. 1917.

¹⁰² Srov. P. Minařík, Československý zahraniční vojenský odboj v letech 1914-18. Na frontách světové války (část 1.), in: Veda-Armáda-Spoločnosť, č. 1/1992, s. 99-129. Ke stažení taktéž na webové adrese: <http://armada.vojenstvi.cz/predvalecna/studie/8.htm>.

¹⁰³ Plukovník N. P. Mamontov byl od září 1916 velitelem III. praporu 1. střeleckého pluku a od března 1917 prvním velitelem 3. střeleckého pluku. VÚA, f. Kancelář čs. legií, poslužné (osobní) spisy legionářů, složka „Nikolaj Mamontov (17. 8. 1884)“.

¹⁰⁴ Kronika 3. střeleckého pluku Jana Žižky z Trocnova 1916 – 1920, s. 24-29. Protože čsl. střelecké pluky nadále vojensky podléhaly rozkazům ruské armády, připadlo velení nad nimi ruským štábním důstojníkům. Velením rot a dalších podřízených jednotek byli pověřeni Čechoslováci v nižších důstojnických a poddůstojnických hodnostech.

¹⁰⁵ Rozhovor s Aloisem Vocáskem z 5. prosince 2002, tazatel Zdeněk Beroun.

očekávaná příležitost k první bojové zkušenosti. Podle operačního plánu útoků na tzv. jihozápadní frontě byla čsl. střelecká brigáda zařazena do svazku 49. armádního sboru a 22. června 1917 převzala stanovený úsek u haličské obce Zborov. Střídala demoralizované ruské jednotky, které již projevovaly značnou nechuť k dalšímu vedení války.¹⁰⁶

„Upozorňovali je na to, že ruské zákopy budou asi v bídném stavu. Ale to, co spatřili, jimi až otrásl. To nebyly hluboké zákopy, ale široké, mělké příkopy, polo sesuté a zatopené vodou a páchnoucí nečistotou, kterou patrně nikdo po týdny neodstraňoval. Brodili se řídkým blátem, které jim šlo místy po kotníky. ...Střílny byly pobořeny, drátěné překážky přesehány a místy strhány, takže tvořily lehké přístupné průchody, kryty proti dělostřeleckému ohni se sesouvaly a zákopové kaverny pro mužstvo byly těsné a plné nečistoty. ...klopýtali přes hromady sesuté hlíny a rozpukaného betonu, nohy se jim zaplétaly do sviteků přetrhaného drátu a klouzaly po lidských výmětech.“¹⁰⁷

Proti čsl. střelecké brigádě zaujímaly obranu dobře opevněné a vyzbrojené pluky 19. rakouské a 32. uherské pěší divize v počtu asi 5500 mužů. Čechoslováci disponovali silou sedmi pěších praporů (tj. přibližně 3 500 mužů) a jen velmi slabou výzbrojí. Obavy vzbuzoval zejména nedostatek pušek a kulometů, většina dobrovolců postrádala také odpovídající výstroj. Pouze v počtu polních děl byly síly na obou stranách vyrovnané.

„...šel jsem do linie jako bombometčík, bez kvěru, my jsme neměli zbraně! Měl jsem na sobě jenom deset bomb. Říkali: ‚To si flintu sebereš od toho, co padne. Ale zatím máš bomby a my je vytlučeme bombama!‘“¹⁰⁸

Neutěšenou situaci ve vyzbrojení brigády den po bitvě kriticky popsal Vocáskův spolubojovník Ladislav Škeřík, příslušník 4. roty 3. pluku: „...Do nástupu jsme měli jít jen s puškou. Kulometný oddíl náš měl několik starých, úplně nepotřebných kulometů. Okolo minometu chodil velitel Koc svěšenou hlavou, tomu schazelo to, druhému ono. Ani je v zákopech nestavěli. Rusové, které jsme šli měnit, odešli den před naším příchodem, nenechavše v zákopech ani bombu. Až předposlední den nástupu podařilo se pl. Mamontovi od sousední Fidlanské divize několik set bomb různých typů vyprosít. Ano,

¹⁰⁶ Literatury o zborovském vystoupení čsl. legií je nepřeberné množství. Za všechny zmiňuji vojensko-historickou studii V. Klecandy „Bitva u Zborova“, stejnojmenné dílo J. Galandauera a práci K. Pichlíka, B. Klípy a J. Zabloudilové „Českoslovenští legionáři (1914-1920)“. Z těchto titulů jsem při psaní následujícího textu vycházel.

¹⁰⁷ A. Zeman, Zborov. Román hrdinských srdcí, s. 240, 244.

¹⁰⁸ Rozhovor s Aloisem Vocáskem z 3. června 2003, tazatel Zdeněk Beroun.

takřka vyprosit. Umislně nás lépe nevyzbrojili. ...Ovšem, vždyť nám nevěřili, avstriják¹⁰⁹ jako avstriják...“¹¹⁰

Schéma útoku vypracovali čeští důstojníci, kteří při plánování využili leteckých snímků nepřátelských pozic a znalosti místního terénu z dřívější průzkumné činnosti.

„Nepřátelská postavení, na něž měla československá brigáda útočiti, byla složena z mnoha silně opevněných středisek odporu se čtyřmi řadami střeleckých zákopů a s mnoha spojovacími zákopy, přizpůsobenými k obraně. Před tímto obranným postavením bylo několik řad drátěných překážek a mezi některými řadami byly granátové podkopy.“¹¹¹

Nástup brigády začal v ranních hodinách 2. července 1917 (19. června st. st.). Jako první vyrazily kupředu úderné skupiny granátníků (15 mužů z každé rot), které měly ručními granáty proklestit průchody v drátěných zátarasech a zničit opěrné body protivníkovy obrany.

„Když zahájili dělostřeleckou přípravu, tak my jsme postupovali tak rychle, že naše dělostřelectvo hnedle střílelo do nás. Pořád jsme museli střílet rakety: ‚Kupředu! Kupředu!‘ No a to netrvalo... člověk nemůže ty hodiny počítat, a byli jsme ve třetí linii. A ve třetí linii měli Rakušani navařenou polní kuchyni s jídlem, ale neměli čas to rozdávat, utekli. Našli se takoví, co říkali, že to mohli otrávit a nechat to tam schválně. A já jsem říkal: ‚Neměli na nic čas, ti byli rádi, že utekli! Nalej mi sem hned!‘ Tak mi nalil, byl to guláš, a povídám: ‚Tak a kdo má hlad, jezte!‘ Tak jsme se najedli...“¹¹²

Za granátníky v rychlých sledech postupovaly útočné sestavy pěchoty. Nevídaná prudkost útoku protivníka ochromila. Během dvaceti minut se čsl. střelecké brigádě podařilo prolomit první dvě pásma nepřátelské obrany na celém úseku fronty.¹¹³ V několika dalších hodinách obsadila všechny čtyři linie zákopů a místy pronikla až do hloubky pěti kilometrů.

„...konečně překročili jsme k dílu. Jdeme za sebou uběžištěm. Čekáme v prvních našich okopech. Nepřítel nás hostil silnou kanonadou, je již mnoho raněných. Jdeme do předu. Rychle podbíháme okopem pod naše drátěnné překažky. Bleskem přeběhl jsem dolinu. Nad námi trhají se šrapneli, okolo granaty, třeští kulometry a nad námi lítají

¹⁰⁹ Avstriják, též austriják – posměšný výraz pro občana rakousko - uherské monarchie.

¹¹⁰ VÚA, f. 3. střelecký pluk Jana Žižky z Trocnova, kart. č. 37, Ladislav Škeřík: „Zápisky od r. 1914 do r. 1919“, nestr. Text je ponechán v původní gramatické podobě.

¹¹¹ J. R. Kolařík, Treskyň, Zborov, Novosielice, in: O dobách dobrých i zlých 1917-1947. Hrst vzpomínek příslušníků bývalého pěšího pluku 3 Jana Žižky z Trocnova k třicátému výročí jeho založení, s. 26.

¹¹² Rozhovor s Aloisem Vocáskem z 5. prosince 2002, tazatel Zdeněk Beroun.

¹¹³ Srov. J. R. Kolařík, c. d., s. 28.

nepřátelské eroplany. Nevým, co se semou dělo. Neviděl jsem, neslišel jsem, jen vzlaštní sila mě tahla ku předu. Naše první nastupující vlna stekla první nepřátelské okopy dříve, nežli jsme ji mohli přispěti na pomoc. Skočil jsem přes špatně naší kanonadou roztrhané nepřátelské dratěnné překažky. Ještě tři skoky a již jsem byl v okopě. Div jsem se nenabodl na stojící pušku se štykem¹¹⁴ při stěně. Běžím skokem ku předu, ranění, zabytí naši i nepřatelé vidím v mlhavých obrisech. Jen pušku a bomby držím křečovitě. Dohnalo mě několik našich spojovací chodbou. Štykem řežu telefoní spojení. Běžím k druhé linii, vyskočím na vystupek. Na levo vydím nepřátelské čapky as 50 – 60 kroku od nás. Je to druhá obraná nepřátelská linie. Podávám pušku Otahalovi a připravuji tři bomby. Doplýžil jsem se na 30 – 40 kroku k nepřatelum. Hoši za mnou. Vrhnu dvě bomby rychle za sebou. Slišim nejasné výkřiky. Vytrhnu pušku Otahalovi z ruky a řítím se ku předu přes mrtvolu nepřatelu. Dvů, kteří se chtěly bránit, klesají s prostřelenými hlavami. Vidím stříkat lidskou krev. Ve spancích to bouchá, v hlavě hučí jak v mašině. Nedovedu se již ovladat. Vidím jen nepřatelé, kteří klesají pod moji puškou...“¹¹⁵

Po odražení následného rakouského protiútoků se hloubka průlomu ustálila ve vzdálenosti 3 až 3,5 km od výchozí linie nástupu. Dobrovolci 2. roty 3. pluku se v tom okamžiku pohybovali ve třetím pásmu nepřátelských zákopů, na pravém křídle bojového sektoru.¹¹⁶

„...a jak se všichni najedli, tak jsme najednou dostali oheň¹¹⁷ z první rakouský linie. V první linii byly takzvané fuslochy,¹¹⁸ to byly díry třicet metrů pod zemí, ty ani velké kanón neprostřelil. A oni, když jsme útočili, zalezli do těch fuslochů a byli tam schovaní. No a teď je tam někdo zorganizoval. Tak velitel našeho oddílu, Vobrátilék,¹¹⁹ naznačil: ‚Čelem vzad a útokem na první linii!‘ No a já byl mezi nima, tak jsme dělali útok zpátky na první linii. Skočím do zákopů, oni se zase schovali. Tak se postavím k tomu fuslochu a křičím: ‚Idi sudá!‘¹²⁰ Nic. ‚Pojďte ven!‘ Zase nic. ‚Kom herajn!‘¹²¹ Nikdo se neozval. Tak

¹¹⁴ Označení pro vojenský puškový bodák – z (rus.) штык

¹¹⁵ VÚA, f. 3. střelecký pluk Jana Žižky z Trocnova, kart. č. 37, Ladislav Škeřík: „Zápisky od r. 1914 do r. 1919“, nestr. Ladislav Škeřík byl za statečnost v boji u Zborova povýšen 30. června 1917 (st. st.) na desátníka. Tamtéž, f. Kancelář čs. legií, poslužné (osobní) spisy legionářů, složka „Ladislav Škeřík (18. 5. 1895)“.

¹¹⁶ Srov. Kronika 3. střeleckého pluku Jana Žižky z Trocnova 1916 – 1920, s. 52.

¹¹⁷ „Dostat oheň“ – být ohrožen nepřátelskou palbou

¹¹⁸ Die Fuchslöcher, tzv. „liščí nory“ – hluboké kryty uvnitř zákopu, vybudované v jeho čelní stěně

¹¹⁹ Podporučík Robert Vobrátilék byl prvním velitelem 2. roty 3. střeleckého pluku. V bitvě u Zborova velel jeho I. praporu. VÚA, f. Kancelář čs. legií, poslužné (osobní) spisy legionářů, složka „Robert Vobrátilék (2. 6. 1886)“.

¹²⁰ „Иди сюда!“ – (rus.) „Pojď sem!“

¹²¹ „Komm herein!“ – dtto v německém znění

jsem vzal, tam byla kiska¹²² s ručníma granátama rakouskejma, tak jsem vzal jeden granát, vytrhl a hodil ho do toho fuslochu. A jak explodoval, tak dole začali křičet, že už jdou, že se vzdávají. První vylezl chlap a měl ruksak, byl to pucflek.¹²³ No a kvér v ruce. A říká mi: ‚Pán, já Cech, já Cech.‘ Já na to: ‚Ty skopčáku, ty že jsi Čech?! Skopčák jsi, od Chebu! Tak tudy nahoru a do zajetí!‘ Popadl jsem jeho flintu a ten pěknej ruksak si hodil na záda. Byl to oficírskej ruksak a v něm dvoje nový karty, flaška rumu a koňaku. Tak to jsem já vydělal u Zborova, nic víc... No a jak jsme útočili, tak za frontu přijela naše kuchyně a podle zvodů¹²⁴ nám tam narovnali štryčky.¹²⁵ A to už přicházeli první zajatci, a když to viděli tak říkali: ‚My v Rakousku fasujeme hrstěma, do čepic, plesnivej chleba a podívejte se jakej oni tady mají!‘ A ten chleba nám sežrali! No my jsme si vzali to jejich a oni to naše...“¹²⁶

Po ukončení bojů se vyčerpané roty 3. pluku postupně přesouvaly k odpočinku a ošetření do tábora nad obcí Cecová. V bitvě zahynulo 50 jejich příslušníků. Největší ztráty připadly na Vocáskovu 2. rotu, která nesla hlavní tíhu počátečního útoku.¹²⁷

Během celého střetnutí bylo zajato na 3 200 rakousko - uherských vojáků, ukořistěno velké množství zbraní a dalšího vojenského vybavení. Důležitou roli při dosažení tohoto úspěchu hrál i fakt, že protější úsek fronty hájily rakouské pluky z českých posádek (35. plzeňský a 75. jindřichohradecký pěší pluk), které při dobývání zákopů nekladly silný odpor.¹²⁸ Daleko složitější byla situace na stanovištích osazených maďarskými útvary, kde padla většina ze 185 zabitých čsl. legionářů. Přes materiální i početní převahu protivníka dokázali Čechoslováci uspět především díky svému mimořádnému bojovému odhodlání a taktickému důvtipu.

„...my jsme všichni chtěli jít kupředu a vyhrát! Za každou cenu! Tlačili jsme se, že nás velitelé museli zdržovat, že ještě musíme čekat, až na nás přijde řada. Dostali jsme [za úkol obsadit] výšinu, to byla kóta, na kterou Rakušani napsali: ‚Kdo dobyde tuhle výšinu, tak dobyde Rakousko!‘ A my jsme ji dobyli za pár hodin. Bylo nás celkem tři tisíce a zajali jsme čtyři tisíce. Pravda je, že se někteří vzdávali rádi. Ale pravda taky je, že někteří Češi bránili Rakousko až do poslední chvíle.“¹²⁹

¹²² Kiska – (zast.) bedna

¹²³ Pucflek – (zast.) důstojnický sluha v rak. - uherské armádě

¹²⁴ Vzvod, (rus.) взвод – četa

¹²⁵ Štryčky, též štrycle – podlouhlé pečivo, chléb

¹²⁶ Rozhovor s Aloisem Vocáskem z 3. června 2003, tazatel Zdeněk Beroun.

¹²⁷ Srov. Kronika 3. střeleckého pluku Jana Žižky z Trocnova 1916 – 1920, s. 52-58.

¹²⁸ Příčiny selhání českých pluků v rakouské armádě analyzuje V. Klecanda v c. d. na str. 95-98.

¹²⁹ Rozhovor s Aloisem Vocáskem z 29. června 2003, tazatel Zdeněk Beroun.

Ani vítězství čsl. střelecké brigády však vzhledem k postupujícímu rozkladu ruských armád nemohlo zabránit celkovému krachu Kerenského ofenzivy. Pod údery německého protiútoky, zahájeného 19. července 1917, byly legie nuceny svádět těžké ústupové boje a mnohdy odvracet i hrozbu obklíčení. Přesto měl věhlas zborovské bitvy pro jejich další existenci klíčový význam, neboť přiměl ruskou „prozatímní vládu“ zrušit veškerá omezení, která se týkala formování nových jednotek a náboru českých a slovenských zajatců.¹³⁰

Po několika nevydařených pokusech přispět k ustálení jihozápadní fronty se čsl. střelecká brigáda přesouvala směrem k Tarnopoli. Vocáskův 3. pluk, který plnil úlohu zadního voje a spolu s kozáckými oddíly jistil ústup ruské armády, zaujal 21. července (8. července st. st.) obranu před vesnicí Domamoryče. Na křídlech této obranné čáry se měly nacházet pluky 3. ruské pěší divize, avšak vyslaná průzkumná hlídka zjistila, že ruští vojáci frontu samovolně opustili. Za takřka bezvýchodné situace začal nepřátelský útok. Osamocené roty 3. pluku byly bez boční podpory vystaveny silné palbě a při ústupu nemohly spoléhat na krycí ochranu. Ztráty, které utrpěly, byly hroživé.

„Z pluku zůstala hrstka střelců. Mnozí byli odříznuti v hořící vesnici, mnozí padli. Ještě v posledním okamžiku došla zpráva, že v postavení zůstali ranění. Aby nepadli do rukou nepřítele, provedl pluk s vypětím posledních sil protiútok, k němu s sebou strhl i zbytek ruských vojáků. Ranění byli vyneseni na zádech a na tyčích, neboť nosítek a sanitních vozů již nebylo.“¹³¹

Pro Vladimíra Vocáska bylo nerovné střetnutí u Domamoryče na delší dobu zároveň poslední bojovou akcí. Při střelbě na nepřítele jej totiž v prostoru jednoho z obranných stanovišť dostihlo vážné zranění.

„...stál jsem za traverzou v zákopu. No a přilít granát, šlehl akorát do té traverzy, a obrátil to i se mnou. A zůstala mi jenom levá noha venku. No a jak oni stříleli, tak mi tu nohu prostříleli a tekla mi krev. Za námi ještě ustupovali kozáci a ten jeden, co mi to potom vypravoval, si toho všiml a říká: ‚Tomuhle chlapovi teče krev, ten je živej!‘ Tak mě vytáhli, já byl v bezvědomí, no a vezli na seřadiště k evakuaci. Probudil jsem se až sedmý den, po operaci v kyjevské nemocnici. A ten kozák tam byl se mnou, poněvadž při tom jednom výbuchu dostal zásah a písek mu přišel do očí. Nohu už jsem měl v plechovém korytě a byl jsem ovázaný. Byla tam taková doktorka, o hlavu vyšší než já, udělaná. Já ji

¹³⁰ Do konce roku 1917 tak v Rusku vznikl čsl. armádní sbor, složený ze dvou střeleckých divizí (8 střeleckých pluků, 2 dělostřelecké brigády, 1 úderný prapor), záložní brigády a řady sborových útvarů, zahrnující celkem 38 500 osob. Srov. P. Minařík, c. d.

¹³¹ J. R. Kolařík, c. d., s.31-32.

nadával, že je bláta,¹³² že mi vzala nohu! Tak mě všemožně chlácholila, vzala nůžky, kousek odvinula, ustrihla, až mi obnažila palec. A když mi obnažila palec, tak mě vzali a zvedali, až jsem na něho dosáhl. A jak jsem si s ním hnul, tak to projelo celým tělem! No a jak to projelo celým tělem, tak místo nadávky jsem se začal smát. ...byl jsem tam u ní tři měsíce a v novinách se psalo, že legie jsou rozbitý, neexistují. Tak já, poněvadž jsem se neměl kam vrátit, šel s tím kozákem k jeho oddělení. No a učil jsem se v trysku na koni sebrat ze země čepici. To bylo první cvičení, který se dělalo u kozáků. A když jsem byl u nich asi měsíc, začali najednou psát, že Češi se znovu formírují tam a tam. Tak jsem šel na velitele se žádostí, aby mě uvolnil, abych se mohl vrátit ke své části.¹³³ No tak mi napsal maršrutu¹³⁴ a já jel zpátky ke třetímu pluku.“¹³⁵

Mezitím se 3. střelecký pluk, po doplnění ztrát, které utrpěl při ústupových bojích u Domamoryče, rozrostl na tři prapory a přešel z fronty do zázemí. Za Vocáskova pobytu v kyjevské vojenské nemocnici¹³⁶ se sídlem jeho posádky stala ves Novoselice, kde byl čerstvý rekonvalescent krátce po svém návratu přeložen do 4. roty a naznačen věstovým¹³⁷ praporčíka Ryčňáka.¹³⁸

V době, kterou Vocásek strávil u kozáckého jezdeckého oddílu, došlo k vážnému zvratu politických událostí. Říjnovou revolucí byl svržen Kerenského prozatímní kabinet a moc převzal petrohradský sovět v čele s V. I. Leninem. Z rozložené ruské armády se vzápětí začaly oddělovat vojenské jednotky různých politických frakcí. Souběžně vznikaly svébytné autonomní oblasti, nezávislé na vlivu sovětské vlády. Rusko stálo na prahu vleklé občanské války.

Čsl. armádní sbor, který se stále nacházel na Ukrajině, plnil nařízení svého politického vedení (Odbočky Československé národní rady v Rusku – OČSNR) o nevměšování se do ruských vnitřních politických záležitostí. Během listopadu 1917 se však s postupem německo – rakouských armád dostával do stále obtížnějšího postavení. Situaci výrazně komplikovala skutečnost, že suverénní ukrajinská vláda, tzv. centrální rada, uzavřela na počátku nového roku příměří s ústředními mocnostmi a stala se

¹³² Блядь – (vulg.) coura, běhna

¹³³ Část – (obec.) vojenský oddíl, jednotka

¹³⁴ Die Marschroute – vojenský cestovní příkaz

¹³⁵ Rozhovor s Aloisem Vocáskem z 5. prosince 2002, tazatel Zdeněk Beroun.

¹³⁶ V léčení zde setrval od 15. července do 20. září 1917. VÚA, f. Kancelář čs. legií, poslužné (osobní) spisy legionářů, složka „Alois Vocásek (13. 4. 1896)“.

¹³⁷ Věstový – voják přidělený do vojenské kanceláře, důstojnický sluha

¹³⁸ VÚA, f. 3. střelecký pluk Jana Žižky z Trocnova, kart. č. 1, plukovní rozkaz č. 230 z 12. 11. 1917. Praporčík Vilém Ryčňák zastával t. č. funkci mladšího důstojníka 4. roty 3. střeleckého pluku. Tamtéž, f. Kancelář čs. legií, poslužné (osobní) spisy legionářů, složka „Vilém Ryčňák (28. 5. 1896)“.

spojencem Německa proti sovětskému Rusku. Čsl. legie se rázem ocitly na nepřátelském území. Bylo proto rozhodnuto o jejich okamžitém odchodu z Ukrajiny směrem na východ. Pod příslibem zachování čsl. neutrality schválila v únoru 1918 tento záměr také sovětská vláda.¹³⁹

Vzhledem k rychlému pohybu nepřítele byly ustupující československé útvary konfrontovány s jeho předsunutými jednotkami. Největší ozbrojené střetnutí mezi čsl. legiemi a německými vojsky se odehrálo v první polovině března 1918 v prostoru železniční křižovatky Bachmač. Útok Němců, postupujících od západu a ze severu, společně odrážely části 1. a 2. čsl. střelecké divize, která zde prodělávala svůj první bojový křest. Pro čsl. armádní sbor se stalo životně důležitým udržet tento dopravní uzel až do doby bezpečného odjezdu všech jeho oddílů.¹⁴⁰

„Ukrajina zradila Rusko a udělala separátní mír s Němci. A Němci toho využili a na centrální stanici Bachmač, kudy musely projet všechny vlaky, poslali dvě divize a obsadili ji. My jsme měli na hranici do Ruska čtyři sta kilometrů pěšky. Nějaký vlaky jsme měli z Kyjeva, ale ten Bachmač jsme si museli dobýt! No a v tom nám pomáhali bolševici, kteří ještě chtěli bojovat a neutekli z fronty dělit půdu. Tak šli s námi. Měli jsme tam třídní bitvu no a za tři dni jsme rozsekali ty dvě divize Němců a oni zvedli bílej prapor. No tak se poslali parlamentáři a oni žádali třídní klid, že musí pochovat mrtvý. A my za ty tři dni jeden vlak za druhým, pořád pryč přes tu křižovatku! Já jsem jel už takřka v posledním vlaku a už se začínalo střílet. Bolševici tam zůstali proti těm Němcům sami. Ale nám to bylo jedno, my už jsme byli dál za Volhou, kde jsme měli odevzdávat zbraně a nechat si jenom na ochranu...“¹⁴¹

Kombinací bojů a taktického vyjednávání o příměří se čs. jednotkám podařilo zadržet přesilu německých vojsk a dokončit evakuaci svých částí. V brzkých ranních hodinách dne 13. března 1918 projížděl Bachmačem jeden z posledních čsl. transportů. Byl jím vlak I. praporu 3. střeleckého pluku,¹⁴² odvážející z Ukrajiny také střelce 4. roty Vladimíra Vocásky.

¹³⁹ Čsl. armádní sbor byl již oficiálně považován za autonomní součást čsl. vojska ve Francii. Po vyjednávání zástupců OČSNR se sovětskou vládou byly vydány dispozice k jeho přesunu z Ukrajiny přes celé Rusko až do přístavu Vladivostok, odkud by byl loďními transporty dopraven na západní frontu, aby pokračoval v boji proti armádám centrálních mocností. Srov. P. Minařík, Československý zahraniční vojenský odboj v letech 1914-18. Vystoupení československých legií v Rusku v roce 1918 (část 2.), in: Veda-Armáda-Spoločnosť, č. 2/1992, s. 94-107. Ke stažení taktéž na webové adrese: <http://armada.vojenstvi.cz/predvalecna/studie/1.htm>.

¹⁴⁰ Více Od Zborova k Bachmači. Památník o budování československého vojska na Rusi pod vedením T. G. Masaryka, s. 158-163.

¹⁴¹ Rozhovor s Aloisem Vocáskem z 29. června 2003, tazatel Zdeněk Beroun.

¹⁴² Kronika 3. střeleckého pluku Jana Žižky z Trocnova 1916 – 1920, s. 104.

Československý vojenský korpus se odpoutal od bojujících stran a v 60-ti vlakových soupravách zahájil přesun ve směru Kursk – Penza, s úmyslem pokračovat dále přes Ural a Sibiř do Vladivostoku. Podle dohody OČSNR s velitelstvím sovětské armády odevzdávali legionáři během vagónování nadbytečné zbraně, které by jim při přepravě překážely. Mnohé ešelony¹⁴³ si však z iniciativy čsl. důstojníků ponechaly větší množství výzbroje, než určovala úmluva. Jakmile vyšla uvedená okolnost najevo, sověti legionářské vlaky zastavili a trvali na jejich odzbrojení. Následné politické rozhovory mezi OČSNR a činiteli bolševické vlády byly dovršeny 26. března 1918 uzavřením tzv. penzské dohody.¹⁴⁴

Dohoda představovala významný akt, neboť deklarovala další přesun čsl. transportů do Vladivostoku a dovolovala Čechoslovákům disponovat omezeným počtem zbraní k vlastní ochraně. Zároveň označila legie za „skupinu svobodných občanů“, čímž se sovětská politická reprezentace chtěla vyhnout případnému nařčení z porušování podmínek „brest-litevského míru“.¹⁴⁵ Za místo předání veškeré zbývající výzbroje byla vybrána železniční stanice Penza.

Některé čsl. jednotky však odmítaly penzskou smlouvu respektovat a nadbytečné zbraně ukrývaly. Četař 4. roty 3. střeleckého pluku Ladislav Škeřík k tomu ve svém deníku stručně poznamenal: „22. dubna – Penza. Odevzdávání zbraní. ...Na rotu zustalo 46 pušek. Uschovali jsme mnoho pušek a patron.“¹⁴⁶

Zákonitě tak začalo docházet ke konfrontacím, při kterých místní sověty zakazovaly propouštět legionářské vlaky dále na východ. Napjatou atmosféru ještě vyhrotil příkaz o zastavení čsl. ešelonů z důvodu transportu německých válečných zajatců ze Sibiře do evropské části Ruska. Kapacita sibiřské magistrály a její technický stav neumožňovaly současný přesun 40 000 dobrovolců a pohyb masy 150 až 200 000 německých zajatců v opačném směru. Zatímco němečtí navrátilci z ruského zajetí mohli znamenat pro Německo značné posílení jeho již vyčerpaných armád, přeprava legionářů do Francie se oddalovala.¹⁴⁷

¹⁴³ Ešelon příp. ešalon – vojenský vlak, transport

¹⁴⁴ Srov. P. Minařík, c. d., část 2.

¹⁴⁵ Podpisem mírové smlouvy v Brestu-Litevském skončily 3. března 1918 na celé východní frontě bojové operace 1. světové války. Jedním z požadavků centrálních mocností, k jejichž plnění se sovětská vláda tímto dokumentem zavázala, bylo odzbrojení všech dohodových jednotek nacházejících se na území Ruska. Tamtéž.

¹⁴⁶ VÚA, f. 3. střelecký pluk Jana Žižky z Trocnova, kart. č. 37, Ladislav Škeřík: „Zápisky od r. 1914 do r. 1919“, nestr.

¹⁴⁷ Srov. P. Minařík, c. d., část 2.

Vzájemná nedorozumění, lokální střety a uměle vyvolávané napětí mezi legionáři a bolševiky vyvrcholily v květnu 1918. Impulzem k ozbrojenému konfliktu se stal tzv. čeljabinský incident. 14. dne t. m., při transportu souprav s německými a maďarskými zajatci, došlo na železničním nádraží v Čeljabinsku ke zranění legionáře 6. střeleckého pluku, které způsobil kus železa, úmyslně hozený z právě projíždějícího vagónu. Rozlíčení Čechoslováci vzdalující se vlak krátce poté zadrželi a domnělého viníka na místě usmrtili. Svědky tohoto samozvaného soudu byli také někteří dobrovolci 3. pluku, jehož oddíly dorazily do města již na konci dubna 1918.¹⁴⁸

„...stáli jsme na peróně a viděli, že ten vlak zahýbá doprava na devětatřicátou kolej. No tak hned za ním! A jak jsme ten vlak obsadili, tak: ‚Vydejte toho, co to hodil! Nebo bude každé desátej [zajatec] odstřelenej!‘ No a oni ho museli vydat. Ale sověty spustily, že je to zásah do jejich kompetence...“¹⁴⁹

Místní sovět reagoval na tuto událost uvězněním několika legionářů, kteří se na popravě zajatce podíleli a vzápětí internoval také čl. vojenskou deputaci, jež přišla žádat o jejich propuštění. Pobouření příslušníci 3. a 6. střeleckého pluku proto 17. května pohotovým zásahem budovu sovětu obsadili a po osvobození zatčených se vrátili do svých ešelonů. Hned nazítří vyhlásily sovětské úřady ve městě válečný stav a obě strany proti sobě stanuly v bojové pohotovosti.¹⁵⁰

„Čeljabinskej sovět, to byl jednoštokovej barák, hotel, a tam bydleli ti komiseři.¹⁵¹ Dole bylo uzamčeno, za dveřma stál post¹⁵² a nikoho tam nepustil. Já jsem navrhl, aby mě jen tak provizorně svázali a vedli tam jako arestanta.¹⁵³ A třicet chlapců, třicet Čechů, už stálo okolo. No napřed se tomu Vojtěchovský¹⁵⁴ bránil, ale pak přeci jenom souhlasil. Já měl tenkrát strašnou sílu... No dlouho jsme s ním vyjednávali, až konečně otevřel, a jak otevřel tak já na něj padl a zmáčkl jsem ho, že nemohl dechat. Ten ani nevykřikl! Já mu asi zlámal kolik žeber, jak jsem ho zmáčkl. No a svalili jsme se a už bylo předem rozepsáno, kam kdo půjde. A v pěti minutách jsme měli celej sovět sebranej.“¹⁵⁵

¹⁴⁸ Srov. Kronika 3. střeleckého pluku Jana Žižky z Trocnova 1916 – 1920, s. 109, 112-114.

¹⁴⁹ Rozhovor s Aloisem Vocáskem z 29. června 2003, tazatel Zdeněk Beroun.

¹⁵⁰ Srov. R. Sak, Anabáze. Drama československých legionářů v Rusku (1914-1920), s. 28.

¹⁵¹ Komisař, (rus.) комиссар – zástupce revoluční sovětské vlády

¹⁵² Post – voják na stráž, strážný

¹⁵³ Arestant – (zast.) vězeň

¹⁵⁴ Podplukovník Sergej Nikolajevič Vojciechovskij vykonával od února 1918 funkci velitele 3. střeleckého pluku. VÚA, f. Kancelář čs. legií, poslužné (osobní) spisy legionářů, složka „Sergej Vojcechovský (16. 10. 1883)“.

¹⁵⁵ Rozhovor s Aloisem Vocáskem z 3. června 2003, tazatel Zdeněk Beroun.

Vystoupení čsl. legií proti čeljabinské bolševické vládě přispělo k vyústění celkové situace. 25. května 1918 odeslal lidový komisař vojenství Lev Trockij z Moskvy telegram, nařizující všem sovětům na dráze od Penzy do Omska „...*pod hrozbou odpovědnosti ihned odzbrojit Čechoslováky. Každý Čechoslovák, který bude přistižen na železnici ozbrojený, budiž zastřelen na místě; každý ešelon, ve kterém se ukáže být jediný ozbrojenec, budiž vyveden z vozů a zavřen do zajateckého tábora... ani jeden ozbrojený vagon Čechoslováků se nesmí pohnout k východu*“.¹⁵⁶ Tímto rozkazem přetekl pomyslný pohár zdrženlivosti a naplno propuklo otevřené nepřátelství.

Na počátku naznačeného konfliktu se legie nacházely rozptýlené v prostoru dlouhém osm tisíc kilometrů, počínaje městem Penza, přes Volhu, Ural, Sibiř až k Vladivostoku. Vzhledem k promísení vojenských jednotek neoperovaly v rámci jednotlivých útvarů a svazků, nýbrž ve třech vzniklých teritoriálních skupinách: tzv. povolžské, uralské a sibiřské. Plán pochodu „*vlastním pořádkem*“ předpokládal spojení povolžské a uralské skupiny v jeden celek a jejich postupný přesun východním směrem. Sibiřská skupina pak měla ze svého úseku dohlížet na nerušený přejezd ešelonů obou západních skupin.¹⁵⁷

Bojové akce čsl. armádního sboru zahájil rychlý postup jeho oddílů na města Mariinsk a Novonikolajevsk, která byla obsazena ještě 25. května. Současně se protivník pokusil o přepad vlaků 6. střeleckého pluku, stojících na stanici Marianovka, západně od Omska. Sovětská vláda však zareagovala se zpožděním a dosti těžkopádně, neboť očekávala brzké splnění Trockého rozkazu. Útvary uralské skupiny tak mohly příštího dne téměř bez odporu získat pod svoji kontrolu město Čeljabinsk.

Na úspěchu tohoto druhého vystoupení čsl. legií v Čeljabinsku měly opět výrazný podíl prapory Vocáskova 3. střeleckého pluku, který se zajištěním zdejší sovětské posádky zmocnil velkého množství zbraní a střeliva z vojenských skladů. Po ovládnutí města a zabezpečení přístupových cest nastoupila část jeho jednotek další pochod ve směru na Zlatoust.¹⁵⁸

„...táhli jsme obchvatem k Zlatoustu, naše rota. A vedli nás dva kozáci, poněvadž ti znali cestu. Ze stráně od lesa jsme přišli k řece Mjas [Miass]. Kozáci nás začali po dvou převážet na sedla. Já jsem na to koukal, když byli tak vprostředku, jak se těm koním máčí břicha, Morávek¹⁵⁹ stál vedle mě. Tak jsem zvedl flintu, hodil přes rameno a: ‚Bratří, za

¹⁵⁶ R. Sak, c. d., s. 37.

¹⁵⁷ Srov. P. Minařík, c. d., část 2.

¹⁵⁸ Více Kronika 3. střeleckého pluku Jana Žižky z Trocnova 1916 – 1920, s. 122-138, 181 an.

¹⁵⁹ Praporčík Josef Morávek byl od dubna 1918 velitelem 4. roty 3. střeleckého pluku. VÚA, f. Kancelář čs. legií, poslužné (osobní) spisy legionářů, složka „Josef Morávek (27. 12. 1894)“.

mnou!’ Skočil jsem do vody, velitel musel udělat to samý a přebrodili jsme se. A jen jsme přešli, tak jsme dostali z toho lesa oheň. Bejt na té louce, tak nás tam oddělali všechny. No a my jsme se samo sebou proti nim obořili a položili jsme je. Když bylo po boji tak velitel přišel, vzal svůj legionářskej kříž [vojenský řád sv. Jiří, tzv. georgijevský kříž], připnul mi ho a povídá: ‚A opovaž se ho sundat!’¹⁶⁰

V průběhu intenzivních bojů, které se rozpoutaly koncem května 1918 v oblasti sahající od řeky Volhy až k Bajkalskému jezeru, získávali čsl. legionáři postupně nad bolševiky převahu a opanovali železnici v délce několika tisíc kilometrů. Mnohde byli vítáni jako osvoboditelé a těšili se podpoře místního obyvatelstva. Na území obsazeném čsl. oddíly vznikaly místní vlády, těžící z jejich vojenské přítomnosti.¹⁶¹

„My jsme zabrali celou magistrálu, ale museli jsme si všechno dělat sami. Museli jsme opravovat lokomotivy, vagóny, všechno! Jenže my jsme to dělali tak, že jsme nedávali dělníkům peníze, my jsme jim dávali živobytí – cukr, mouku a tak. Na Sibíři vůbec nevěděli, že je válka, tam bylo všechno! Všechny podniky byly v naší správě, všechno jsme řídili. A to nás zachránilo. Tenkrát v Rusku Češi něco znamenali, legionář neměl nikdy takovou cenu jako tam!“¹⁶²

Nedlouho po vstupu 3. střeleckého pluku do města Jekatěrinburk byl Vladimír Vocásek podroben nemocničnímu vyšetření, jež mělo rozhodnout o jeho dalším setrvání ve vojsku. Vedle následků z ještě ne zcela doléčeného zranění, utrpěného u Domamoriče, se u něj totiž začaly projevovat příznaky srdeční slabosti. Vojenská lékařská komise ho v září 1918 přesto uznala způsobilým k polní službě a odeslala zpět k domovskému pluku,¹⁶³ kde byl přidělen k pochodovému praporu a ustanoven jeho hospodářem.¹⁶⁴ Tam jej také zastihla zpráva o zrodu samostatného československého státu. Vzhledem k přetrvávajícím zdravotním potížím byl však novým lékařským nálezem z 1. února 1919 prohlášen za neschopného pochodové služby¹⁶⁵ a jako neřadový¹⁶⁶ převeden do kompetence zdravotního vlaku č. 1.¹⁶⁷ Vyškrtnutím ze seznamu střelců se téměř dvouletá Vocáskova služba u 3. střeleckého pluku Jana Žižky z Trocnova uzavřela.¹⁶⁸

¹⁶⁰ Rozhovor s Aloisem Vocáskem z 3. června 2003, tazatel Zdeněk Beroun.

¹⁶¹ Srov. P. Minařík, c. d., část 2.

¹⁶² Rozhovor s Aloisem Vocáskem z 3. června 2003, tazatel Zdeněk Beroun.

¹⁶³ VÚA, f. 3. střelecký pluk Jana Žižky z Trocnova, kart. č. 2, plukovní rozkaz č. 404 z 25. 9. 1918.

¹⁶⁴ Tamtéž, plukovní rozkaz č. 432 z 25. 10. 1918.

¹⁶⁵ Tamtéž, f. Kancelář čs. legií, poslužné (osobní) spisy legionářů, složka „Alois Vocásek (13. 4. 1896)“.

¹⁶⁶ Neřadový, též nestrojový – voják konající nebojovou službu

¹⁶⁷ VÚA, f. Lazaret 1. střelecké divize, kart. č. 1, rozkaz č. 61 z 3. 2. 1919.

¹⁶⁸ Tamtéž, f. 3. střelecký pluk Jana Žižky z Trocnova, kart. č. 2, plukovní rozkaz č. 525 z 22. 2. 1919.

„...já už nebojoval, nemohl jsem. Byl jsem zařazený do sanitního vlaku a ten neměl ochranu. No tak jsme se dali dohromady a já vzal velitelství té ochrany [strážné komandy]. Měl jsem tam asi dvacet brášek, ale když nás napadli, tak to bylo málo. Tak jsem dal kvéry i těm Němcům [válečným zajatcům, přiděleným k vlaku jako pomocný personál], kteří chtěli taky domů, to už byla republika. Nebál jsem se jim dát flintu, museli chránit. A zahnali jsme bolševiky, protože když nás někde napadli, tak hned telefonisti alarmovali a ze všech stran nám šli na pomoc.“¹⁶⁹

Ešelon zdravotního vlaku č. 1 (později přejmenované na lazaret 1. střelecké divize) sloužily od prosince 1918 k transferu invalidů, zraněných a nemocných legionářů z jednotlivých čsl. vojenských nemocnic k dalšímu léčení. Zřejmě na základě zkušeností, které získal jako hospodář pochodového praporu 3. střeleckého pluku, byla Vocáskovi začátkem března 1919 svěřena pravomoc „děžurného po vlaku“.¹⁷⁰ Zahrnovala „denní služby vlakové“, tj. záležitosti spojené s jízdou vlaku (sledování aktuální situace v železniční dopravě, ohlašování delších zastávek, apod.). Bez vědomí děžurného nebylo možné vzdálit se svévolně od soupravy. Z titulu této funkce figuroval Vocásek zároveň jako člen tzv. stálé komise, jejímž úkolem byla pravidelná evidence hospodářského a lékárenského stavu lazaretu, jakož i revize pokladní hotovosti. Spolu s velitelem vlaku a hospodářským správcem tedy náležel k řídicímu personálu. Rozkazem z 24. března 1919 se mu „za správné a svědomité plnění svých povinností“ dostalo povýšení do hodnosti svobodníka.¹⁷¹

Důležitým mezníkem Vocáskova nadcházejícího působení v legiích bylo nařízení¹⁷² generála a ministra vojenství první československé vlády M. R. Štefánika, rušící orgány vojenské samosprávy¹⁷³ a odvolávající konání připravovaného sjezdu čsl. vojska, jenž měl vlastní vůlí rozhodnout o dalším postupu legií v Rusku.¹⁷⁴ Kontrolou nad vojenskými

¹⁶⁹ Rozhovor s Aloisem Vocáskem z 25. června 2003, tazatel Zdeněk Beroun.

¹⁷⁰ Z (rus.) дежурный по поезде – službu konající ve vlaku. VÚA, f. Lazaret 1. střelecké divize, kart. č. 1, rozkaz č. 89 z 3. 3. 1919. Vocáska patrně předcházely příznivé reference, neboť výkon „děžurného“ obvykle připadal pouze zkušeným starším poddůstojníkům, příp. mladším důstojníkům.

¹⁷¹ Tamtéž, rozkaz č. 110 z 24. 3. 1919.

¹⁷² Rozkaz č. 588 z 16. ledna 1919 zveřejněný v únoru t. r. P. Minařík, c. d., část 2.

¹⁷³ Šlo především o tzv. důvěrnické sbory – rotní komitety a plukovní zastupitelstva, které vznikly v průběhu roku 1917 z demokratizačních tendencí ruské „prozatímní vlády“ jako nástroj spolupodílení se řadových vojáků na rozhodování o vnitřním životě útvarů a jednotek. Srov. P. Minařík, c. d., část 2.

¹⁷⁴ Sjezd čsl. vojska byl nejvyšší instancí čsl. dobrovolnických jednotek v Rusku. Jeho členy (poslanci) se stávali zástupci jednotlivých pluků, delegovaní podle výsledků tajných a přímých voleb. Srov. J. Galandauer a kol., Slovník prvního čs. odboje 1914-18, s. 123-124.

a hospodářskými poměry pak nově pověřovalo vojenský inspektorát a zvláštní revizní komise, které podléhaly přímo zmiňovanému ministerstvu.¹⁷⁵

Takové kroky vyvolaly mezi dobrovolci, vyčerpanými dlouhotrvajícími boji na magistrále, nemalé rozhořčení. V jejich chápání odporovala likvidace volených samosprávných sborů demokratickým zásadám revoluční armády. K rychle se šířícím protestům se svými rezolucemi připojila také většina částí Vocáskova bývalého 3. střeleckého pluku.

„Je velký rozruch mezi mužstvem. Uveřejnili Štefaniku příkaz... Hned po obdržení příkazu zavolal jsem důvěrníka a pomocníky do kanceláře. Přečetli si jej. Nepujde to tak snadno jak si to někdo mislí. To co jsme si my ustanovili, můžeme zase my, uznáme-li za dobré zrušit. V 16. roce se naše vedoucí orgány ohaněly Nikolajem, později Dirichem, pak nam poukazovali na Masarika, který však o jejich špinavém jednání vudči mužstvu neměl ani tušení. A teď nam cpou naši republiku. Co by tomu řekla naše mladá republika a t. d. A co my. Nemáme-li lví podíl na jejím znovu zrození? Nemůžeme-li do naší samospravy sahat? Snad jednotlivec bude rozhodovat nad celým národem? Né! Toho nikdy nebude! Mý nebojovali jsme jen za svobodu vlasti, ale tež za naše socialní prava. Odřezavat naše prava, jak to dělali Habsurkové, dělat z nás militaristi, vojaky snad? K smíchu! Po tak velkých obětech, po tak velkých zkouškách a námahách toho nikdy nedocílí! Kdo nás vyvedl z nejstisněnějších poměru na Ukrajině, v Čeljabinsku a jinde? Snad jednotlivec neb pani se zlatými limci, kteří brali roha při prvním konfliktu? Né! Naší zastupci, kteří vždy řešili naše těžké postavení v Rusku a budou jej řešiti i dale doma. Budou dale nami uznávání, ať se třeba všecky opentlení staví na hlavu.“¹⁷⁶

Nesouhlas s obsahem Štefaníkova rozkazu zazníval rovněž z osazenstva nemocničního vlaku. Odmítavá stanoviska, projevovaná Vocáskem a několika dalšími dobrovolci strážné komandy, vedla k nevyhnutelnému střetu s nadřízenými.¹⁷⁷ Více naznačuje trestní udání kapitána zdravotní služby a velitele lazaretu 1. střelecké divize Ondřeje Biebla,¹⁷⁸ které 28. května 1919 směřoval vyšetřujícímu soudci divizního soudu v Irkutsku: „Odesílám k vyšetření a potrestání střelce svěřeného mně lazaretu Vocáska

¹⁷⁵ VÚA, f. Lazaret 1. střelecké divize, kart. č. 1, rozkaz č. 92 z 6. 3. 1919.

¹⁷⁶ VÚA, f. 3. střelecký pluk Jana Žižky z Trocnova, kart. č. 37, Ladislav Škeřík: „Zápisky od r. 1914 do r. 1919“, nestr.

¹⁷⁷ Vocásek vystupoval z pozice člena komandního zastupitelstva, do kterého byl společně s „bratry“ Karlem Kudynem a Josefem Bartošem zvolen 27. dubna 1919 na shromáždění vlaku v Čeljabinsku. VÚA, f. Divizní soud 1. střelecké divize (RL – DS1), kart. č. 5, trestní spis č. 156.

¹⁷⁸ MUC. Ondřej Biebl působil jako starší lékař a velitel lazaretu 1. střelecké divize od prosince 1918. VÚA, f. Kancelář čs. legií, poslužné (osobní) spisy legionářů, složka „Ondřej Biebl (18. 8. 1891)“.

Vladimíra¹⁷⁹ a Bartoše Josefa¹⁸⁰ za tyto přestupky: *Neustálým kritisováním a podezříváním našeho vojenského velení, hospodářství i činnosti vedoucích odpovědných osob i úřadů podrývají systematicky důvěru a úctu k nim pobuřující proti nim. Vyslovují sice naši nutnost boje proti bolševismu, ve skutečnosti však sami pod heslem demokratismu propagují zásady a snahy, s bolševismem těsně hraničící. Svým celým vystupováním proti představeným v části, svým neustálým kritisováním a Vocásek dokonce svoji okázalou drzostí podrývají všechnu autoritu – hlavně pak moji jako velitele části – a ohrožují pořádek. ...V celku jsou oba, Bartoš i Vocásek, lidé ohrožující veškerou vojenskou i státní autoritu v našem vojsku. Bartoš je alespoň při svém jednání vychytrale uhlazený s vystupováním úlisného demagoga; Vocásek je při všech svých projevech drzý a vyzývavý, nedbající nejen vojenských předpisů a povinné úcty k představeným, nýbrž dokonce ani prostých pravidel slušnosti. ...za svoji hrubost mnou degradován ze svobodníka na střelce rozkazem po vlaku č. 153 z 8. května t. r. ...Žádám rozhodně, aby po vyplnění trestu [!] ¹⁸¹ nebyli posláni do žádného sanitního ústavu, kde práce s takovými lidmi je ztěžována do té míry, že to může mít vliv i na naše nemocné.* ¹⁸²

Vocásek se k těmto obviněním vyjádřil při svém vzetí do vyšetřovací vazby dne 30. května. Podle zápisu z výslechu nadále odmítal respektovat lednové nařízení ministra vojenství „*poněvadž mně jsou směřodatní delegáti sjezdoví, kteří se sešli téměř od všech částí českosl. vojska v Jekatěrinburku a neuznali příkaz ten*“.¹⁸³ Ohradil se však proti nařčení z domnělé propagace bolševismu, narušování pořádku a pobuřování: „*Nejsem si ničeho vědom, že bych ohrožoval vojenskou a státní autoritu v našem vojsku. Nikdy jsem nemluvil v podobném směru ani proti vedení.*“

Po prošetření celého případu odsoudil 16. července 1919 senát divizního soudu 1. střelecké divize střelce Aloise Vocásku a Josefa Bartoše „*pro přečin neoprávněného míchání se do úředního výkonu*“ k trestu prostého vězení v trvání jednoho měsíce.

¹⁷⁹ Tehdy již Vocásek nebyl zastáncem pravoslavné víry. Z církve vystoupil 28. března 1919 a přijal zpět jméno Alois. V oficiálních vojenských materiálech se poté objevují obě varianty jmen. VÚA, f. Kancelář čs. legií, poslužné (osobní) spisy legionářů, složka „Alois Vocásek (13. 4. 1896)“.

¹⁸⁰ Střelec Josef Bartoš byl k lazaretu 1. střelecké divize přidělen v únoru 1919 z telefonního oddílu 3. střeleckého pluku. VÚA, f. Kancelář čs. legií, poslužné (osobní) spisy legionářů, složka „Josef Bartoš (26. 2. 1886)“.

¹⁸¹ Byť ještě neproběhlo řádné soudní řízení, prokazující vinu obou obviněných...

¹⁸² VÚA, f. Divizní soud 1. střelecké divize (RL – DS1), kart. č. 5, trestní spis č. 156. Konflikt velitele lazaretu a jmenovaných střelců vypovídá o napětí, které v této době zavládlo mezi důstojnickým sborem a řadovými příslušníky čsl. vojska. Vnucovaný princip nedotknutelné velící autority narážel na zásady rovnosti a vojenského bratrství, přijímané dobrovolnickými oddíly od samého počátku jejich existence.

¹⁸³ Zvolení delegáti se odmítli vzdát svých mandátů a 24. března 1919 (shodou okolností právě v den Vocáskova povýšení) se přes zákaz sešli nejprve na mimořádném sjezdu v Jekatěrinburku, a od 11. června na řádném zasedání v Irkutsku. Zde však byli z rozhodnutí hlavních politických a vojenských činitelů zatčeni a vzápětí internováni. Srov. J. Galandauer a kol., Slovník prvního čs. odboje 1914-18, s. 124.

Rozsudek to byl poměrně mírný, uvážíme-li, že na konci hlavního přelíčení hrozila oběma trestní sazba v délce čtyř měsíců a následné zařazení do kárného pracovního oddílu.¹⁸⁴

Započtením doby, strávené ve vazbě v čsl. garnizonním žaláři Zvězdočka,¹⁸⁵ byl Vocásek krátce po vynesení verdiktu propuštěn a přidělen k strážnímu praporu. Závěr své legionářské služby prožil jako příslušník strážní roty při dělostřeleckých skladech na stanici Batarejnaja.¹⁸⁶ Odtud byl v rámci probíhajícího odsunu čsl. vojsk evakuován do Vladivostoku, aby se v prosinci 1919 vydal na palubě vysloužilé nákladní lodi Shunko Maru¹⁸⁷ zpět do vlasti.

„...domů jsem se vracel 15. transportem. Vyjeli jsme na Boží hod, ledoborec nám z přístavu prosekal cestu a vytáhli nás na širý moře. Za dva dny jsme brali v Japonsku uhlí a tam zrály pomeranče! Šunko Máru byla japonská loď. Jelo nás asi tři sta – invalidi, ženy, který si legionáři vezli z Ruska, no a delegáti sněmu.“¹⁸⁸

Jedním z pasažérů, vězněných za účast na nepovoleném sjezdu čsl. vojska, byl také budoucí spisovatel Václav Kaplický, který zážitky z plavby vylíčil ve svých pamětech: *„Právě o Štědrém dni 1919 jsme vstupovali na loď, která nás měla po mnoha oceánech dopravit do Terstu. Byl to zvláštní pocit. Nikdo z nás předtím nikdy nevstoupil na oceánský parník. Všichni jsme byli značně rozechvěni, když jsme po strmých schůdkách, nesouce si své kufříky, nastupovali na loď. Z mola vypadala Shunko Maru dost vznešeně, ale když jsme se ocitli na palubě, dostavilo se značné zklamání: všechno bylo ošumělé, staré, sešlé. A zklamání vzrostlo, když nás zavedli do podpalubí k palandám. V těsném a tmavém prostoru, kde blikalo jen několik slabých žárovek, stály řady dřevěných klecí, v každé z nich tři lůžka nad sebou o rozměru asi 1x2 metry. Mezi klecemi vedly chodbičky tak úzké, že se jimi dalo projít jen bokem. Carské vagóny pro přepravu vězňů, v kterých nás vezli do Vladivostoku, byly proti tomu přepychovým zařízením. ...Napěchování jako slanečci v podpalubí vycházeli jsme, jak jen to bylo možné, na palubu, abychom se nadýchali trochu mořského vzduchu a dívali se odtud do dálek.“¹⁸⁹*

¹⁸⁴ VÚA, f. Divizní soud 1. střelecké divize (RL – DS1), kart. č. 5, trestní spis č. 156.

¹⁸⁵ Posádková věznice Zvězdočka se nalézala u města Irkutsk, na levém břehu řeky Angary. Během projednávání popisovaného případu sem byli dočasně umístěni zadrženi sjezdoví delegáti, s nimiž se Vocásek dostal do kontaktu. Z rozhovoru s Aloisem Vocáskem dne 29. června 2003, tazatel Zdeněk Beroun; dále V. Kaplický, Hrst vzpomínek z dospělosti, s. 32-35.

¹⁸⁶ VÚA, f. Strážní prapor čs. vojska na Rusi, Kniha rozkazů (1918 –1920), rozkaz č. 7 z 15. 9. 1919.

¹⁸⁷ V překladu „Jarní paprsek“.

¹⁸⁸ Rozhovor s Aloisem Vocáskem z 25. června 2003, tazatel Zdeněk Beroun. Sjezdoví delegáti strávili poslední období své internace na Ruském ostrově u Vladivostoku. Ve druhé polovině prosince 1919 bylo rozhodnuto o jejich předání domácím vojenským soudům, načež byli odesláni nejbližším transportem do republiky. Srov. V. Kaplický, Hrst vzpomínek z dospělosti, s. 36-37.

¹⁸⁹ V. Kaplický, Hrst vzpomínek z dospělosti, s. 38-39.

Z japonského přístavu Kanazawa pokračovala loď dále po trase Hongkong – Singapur – Kolombo – Džibuti – Suez, až po sedmitýdenní cestě dorazila 12. února 1920 do italského přístavu Terst.

„...Jednapadesát dní jsme pluli přes Tichej oceán, ze Singapuru do Džibuti v Africe, a neviděli jsme zemi. A když jsme pluli do Port Saidu, tak nás Suezem musel táhnout malej parník, poněvadž naše loď nemohla pracovat. To by byla rozbila břehy. No a přes Suez jsme připluli na Jadran do Terstu.¹⁹⁰ ...S lodí jela naše stráž, která ji měla doprovázet zpátky. A najímala dobrovolníky, kteří by jeli ještě jednou. Strážce lodi měl určitý výhody a v těch přístavech přeci jenom leccos viděl, ale já chtěl za každou cenu domů. ...a jak jsem šel po lávce z lodi, tak mi výdumka¹⁹¹ spadla do moře.“¹⁹²

Jakoby symbolicky se tím završila Vocáskova čtyřletá pouť po ruských bojištích první světové a občanské války. Zkušenosti, které si z ní odnášel, jej však provázely a v mnohém ovlivňovaly i ve staronové vlasti...

¹⁹⁰ Rozhovor s Aloisem Vocáskem z 25. června 2003, tazatel Zdeněk Beroun.

¹⁹¹ Výdumka – vojenská čepice nošená čsl. legionáři

¹⁹² Rozhovor s Aloisem Vocáskem z 29. června 2003, tazatel Zdeněk Beroun.

V. Občanem republiky

„...z Terstu jsme jeli přes Linec na Budějovice,¹⁹³ ale do Prahy nás nepustili, poněvadž na voze jel celej ten sněm a oni tady měli strach, co budeme dělat. Když nás přivezli do Budějovic, tak už tam měli připravený nadepsaný archy a hned nám dali dovolenku na tři měsíce. Jenom tam napsali jméno a místo kam jedu – Chrást u Plzně. Ostatní už bylo všecko napsaný. Dostávali jsme tři sta korun na měsíc a měli jsme právo chodit na menáž¹⁹⁴ do kasáren.“¹⁹⁵

Ještě před uplynutím repatriační dovolené byl 24-letý Alois Vocásek pevně přesvědčen, že bude vykonávat svoji původní profesi. Po letech strávených se zbraní v ruce na ruské frontě a dálném východě neměl v úmyslu setrvat déle v armádě. Ke změně názoru jej nepřiměla ani nabídka slibné vojenské kariéry.

„Nechtěli mě pustit z vojny, že musím jít do školy. A zapsali mě do vojenský akademie. Než jsem šel k supravetě,¹⁹⁶ tak jsem byl na Smíchově ve Štefánikových kasárnách. A takhle večer jsme se hádali a Prchala¹⁹⁷ mi řekl, že mě nechá zavřít, jestli do tý akademie nepůjdu. Tak jsem si ráno sbalil ručník a mejdlo, sedl si na schody u kasáren a čekal. A jak šel Prchala tak jsem se postavil, salutuju a říkám: ‚Bratře, tak já jsem připravenej, dej mě do basy. Já do školy nepůjdu!‘ No samo sebou, že to byla legrace. Ale nešel jsem. Já měl vojančiny dost. Vojna, to je veselá bída! Paráda, která se nevyplatí, poněvadž ten voják nikdy nedostane takovou gáži,¹⁹⁸ aby mohl všechno. A to není žádná rodina. Já se chtěl oženit a mít děti! A holka byla svobodná, tak jsme se vzali. Ženil jsem se v červnu¹⁹⁹ a příští rok na Martina se nám narodil kluk.“²⁰⁰

31. května 1920 byl Vocásek v superarbitračním přezkumném řízení uznán neschopným k výkonu vojenské služby na dobu 12-ti měsíců. Za trvalé následky zranění, klasifikované jako „20% vada vzniklá činností vojenskou“, mu byly po stejný čas přiznány invalidní požitky. Jeho účast v čsl. zahraničním vojsku pak úředně potvrdilo legionářské

¹⁹³ Na čsl. území Vocásek vstoupil dne 17. února 1920 u železničního hraničního přechodu Horní Dvořiště. VÚA, f. Kancelář čs. legií, poslužné (osobní) spisy legionářů, složka „Alois Vocásek (13. 4. 1896)“.

¹⁹⁴ Menáž – (zast.) společná vojenská strava

¹⁹⁵ Rozhovor s Aloisem Vocáskem z 5. prosince 2002, tazatel Zdeněk Beroun.

¹⁹⁶ Patrně tím bylo míněno „k superarbitrační komisi“.

¹⁹⁷ Plukovník Lev Prchala byl ruský legionář, před návratem do vlasti velitel 3. čsl. střelecké divize. VÚA, f. Kancelář čs. legií, poslužné (osobní) spisy legionářů, složka „Leo Prchala (23. 3. 1892)“.

¹⁹⁸ Gáže – (dříve) služné

¹⁹⁹ S Annou Honzíkovicou (*1899) z Chrástu se Vocásek poznal už před svým odchodem do války. Občanský sňatek uzavřeli dne 18. června 1921 v Plzni. SOA Plzeň, Sbírká matrik, Okresní úřad Plzeň – kniha oddaných (1921), sign. 5, s. 149.

²⁰⁰ Rozhovor s Aloisem Vocáskem z 24. června 2003, tazatel Zdeněk Beroun. Syn Alois Vocásek ml. se narodil 11. listopadu 1922.

osvědčení, vydané v červenci t. r. ministerstvem národní obrany, které svého nositele zároveň opravňovalo ke všem zákonem stanoveným výhodám.²⁰¹ V listopadu 1921 byl u doplňovacího okresního velitelství v Plzni s konečnou platností demobilizován a převeden do zálohy 35. pěšího pluku.²⁰²

„...jako invalida jsem měl vysvědčení 30% neschopnosti na srdeční vadu. A vyměřili mi na to 175 korun měsíčně. No a já jsem potom dělal jako slevač, vydělal jsem si dost peněz, tak jsem napsal, že ten příspěvek dávám na zlatý poklad a že to nechci. A celou republiku jsem nedostal ani halíř. Přišel protektorát a vedení se ujali Němci. A Němci, ti to škatulkujou akorát, a já dostal najednou k prvnímu 175 korun. Další měsíc zase 175 korun. Takže některý ten náš chytrák, když já jsem to odřekl, tak to asi podepisoval za mě a asi to celou tu dobu bral. Poněvadž Němci by mi to byli sami nedali, ti to nevěděli. A tak jsem se dozvěděl, že to, co jsem dal republice, měl vlastně někdo jiný.“²⁰³

Povolání slévače Vocásek vykonával v železničních dílnách státních drah v Plzni, kde byl zaměstnán od července 1920 po celé období tzv. první československé republiky. Od roku 1935 ovšem zastával pomocné písařské a účtářské práce, přičemž byl správou dílen navržen na místo kancelářského výpravčího. Později si doplnil školní vzdělání a v dubnu 1938 získal úřednickou kvalifikaci.²⁰⁴

„Třikrát jsem si podal žádost, abych byl mistrem ve slevárně. Slevač vyučenej jsem byl, průmyslovku jsem měl, legionář jsem byl. To byly tři dokumenty, který mě protěžovaly. Třikrát mi to zamítli a dali zámečníkovi. Napsali, že jsem národnostně nespolehlivý a kvalifikaci mi najednou snížili o čtyři stupně. To ale podle služebního řádu nemohli udělat! Když jsem se potom odvolal a měl disciplinární komoru, tak to všechno prohráli. A od té doby jsem dělal dělmistra...“²⁰⁵

Jako bývalý legionář se Vocásek spolupodílel na vzniku spolkových organizací, sdružujících účastníky čsl. zahraničního odboje. Od listopadu 1920 zodpovídal za

²⁰¹ Vocáskovi byla započítána legionářská služba v délce 3 let a 7 měsíců (od 1. srpna 1916 do 29. února 1920). Podle přijaté legislativy mohl mj. uplatňovat přednostní nárok na vyhrazená místa ve státní správě. Srov. Předpis č. 151/1920 Sb., jímž se provádí zákon o propůjčování míst legionářům: http://portal.gov.cz/wps/portal/s.155/701/cmd/ad/c/313/ce/10821/p/8411?PC_8411_l=151/1920&PC_8411_ps=10#10821.

²⁰² VÚA, f. Kancelář čs. legií, poslužné (osobní) spisy legionářů, složka „Alois Vocásek (13. 4. 1896)“.

²⁰³ Rozhovor s Aloisem Vocáskem z 3. června 2003, tazatel Zdeněk Beroun.

²⁰⁴ V letech 1936 – 1937 složil zkoušky z učiva třetí třídy chlapecké měšťanské školy v Plzni s chvalitebným prospěchem. VÚA, f. Kancelář čs. legií, poslužné (osobní) spisy legionářů, složka „Alois Vocásek (13. 4. 1896)“.

²⁰⁵ Rozhovor s Aloisem Vocáskem z 3. června 2003, tazatel Zdeněk Beroun.

písemnou agendu právě ustavené odbočky Svazu československých legionářů v Chrástu.²⁰⁶ Když o rok později splynul Svaz s Československou obcí legionářskou (ČsOL), přešel do jejího vedení. V té době čítala místní jednota na dvě desítky členů a spolu s Vocáskem v ní byli zastoupeni převážně příslušníci ruských legií.²⁰⁷

Vocásek se posléze zapojil i do politického dění; podle vlastních slov tak učinil z podnětu svého přítele, poslance a funkcionáře ČsOL Vojty Beneše.²⁰⁸ Vstoupil do sociálně demokratické strany a v říjnu 1927 byl v komunálních volbách zvolen do obecního zastupitelstva.²⁰⁹

„...byl jsem předsedou legionářské organizace v místě. A přišel Vojta Beneš a řekl mi: ‚Lojzo, my legionáři musíme být v politice činní! Poněvadž jsme dobyli vlast a musíme se snažit, aby to tady vypadalo! Můj bratr je český socialista, já jsem sociální demokrat. Dej se do jaké strany chceš, všechny jsou v koalici. Jenom nevstupuj do národní demokracie a ke komunistům.‘ Tak jsem vstoupil do strany sociálně demokratické, ta mi byla nejbližší.²¹⁰ Za tu jsem byl v Chrástu obecním pokladníkem.²¹¹ ...a to byl starosta, pokladník a jednatel. My tři jsme vlastně řídili obec. Chrást byla velká, hodně průmyslová vesnice, tak potřebovala pořádný vedení. Tam bylo kolik cihelen, potom brusírny skla a dvě slevárny. Takže tam měli sociální demokrati starostu a všechno. A když byly volby do parlamentu, tak jsem chodil po schůzích v plzeňské župě, referovat a agitovat. No a byl jsem taky předsedou obchodního družstva. Já měl funkci dost.“²¹²

V listopadu 1927 se při sestavování užšího zastupitelského orgánu stal Alois Vocásek obecním radním.²¹³ Ne však na dlouho. Pro nesrovnalosti v nakládání se svěřenými financemi byl již příštího roku členství v radě zbaven a současně vyloučen ze

²⁰⁶ Přerod (Týdeník československého odboje. Orgán Svazu československých legionářů), roč. II., č. 6-7 z 10. 12. 1920, s. 11.

²⁰⁷ Srov. R. Hithová, Českoslovenští legionáři. Rodáci a občané okresu Plzeň-Sever 1914-1920, s. 7. Ruským dobrovolcem byl také četař 2. střeleckého pluku František Honzík, bratr Vocáskovy ženy Anny. VÚA, f. Kancelář čs. legií, poslužné (osobní) spisy legionářů, složka „František Honzík (2. 4. 1897)“.

²⁰⁸ Vojtěch (Vojta) Beneš (1879-1951) patřil k významným postavám osvobozenického hnutí. Od roku 1915 působil v emigraci jako tajemník Čsl. národního sdružení, centrální krajanské instituce v USA. Po návratu do ČSR zemský školní inspektor, dlouholetý místopředseda ČsOL, od r. 1925 poslanec NS za soc. dem. Byl bratrem ministra zahraničí a druhého čsl. prezidenta Edvarda Beneše. Srov. J. Galandauer a kol., Slovník prvního čs. odboje 1914-18, s. 12.

²⁰⁹ Kronika obce Chrástu, kniha 1. (1921 – 1959), s. 17. Do elektronické podoby přepsal v letech 2003-2004 Zbyněk Blaheta.

²¹⁰ Svůj podíl na tomto rozhodnutí mohlo mít i politické smýšlení jeho otce, které Vocáška provázelo od dětství.

²¹¹ Rozhovor s Aloisem Vocáskem z 5. prosince 2002, tazatel Zdeněk Beroun.

²¹² Rozhovor s Aloisem Vocáskem z 24. června 2003, tazatel Zdeněk Beroun.

²¹³ Kronika obce Chrástu, kniha 1. (1921 – 1959), s. 18.

stranické organizace.²¹⁴ Svoji roli tu zjevně sehrály také Vocáskovy nesourodé politické názory, jen těžko slučitelné se stanovisky jeho sociálně demokratických souputníků.

„...dostal jsem na starosti chudé, staral jsem se o ně, vyplácel jsem jim a vybíral jsem taky pivní dávku a všechny ty poplatky. Mezi chudými byla jedna starší žena, která pobírala jako každý druhý 25 korun měsíčně. A mně se to zdálo bejt chybný, poněvadž nám chodila zatápět do kanceláře, do obecního úřadu. Dvakrát v týdnu jsme úřadovali, tak nám musela zatopit, aby tam nebyla zima. Tak jsem řekl, že jí připlatíme 25 korun. No a to se muselo dát do rady a schválit. Tak jsem obešel všechny partaje, národní demokrati, živnostníky, sedláky i národní socialisty, a všichni to schvalovali. A když se o to v radě hlasovalo, tak všichni zvedli ruku pro, ale sociální demokrati, poněvadž s nima jsem o tom nemluvil – myslel jsem si, to je doma, to je samozřejmý – tak hlasovali proti. Byl jsem volanej na kobereček a domlouvali mi, že jsem porušil stranickou disciplínu. No já jsem se proti tomu bránil a řekl jsem: ‚Náš program je komunistickéj manifest!‘ A následek toho byl, že mě označili za komunistu, svolali členskou schůzi a vyloučili mě ze strany. A když jsem byl vyloučenej ze strany, tak mě vyloučili i z unie železničních zaměstnanců, která taky podléhala sociální demokracii. A začal jsem mít obtíže v práci...“²¹⁵

Ve druhé polovině třicátých let začal Vocásek otevřeně inklinovat k politickému radikalismu. Nikoliv však, jak by se mohlo zdát, k jeho levicové podobě. Z pozice bývalého sociálně demokratického „buřiče“ se přesunul na opačnou stranu ideového spektra, ke krajní pravici. Na pozadí probíhajících evropských událostí mu zřejmě imponoval militantní, z vlastní zkušenosti zažitý, a relativně dobře srozumitelný politický pragmatismus. Netajil se svým obdivem k autoritativním a totalitním režimům nacistického Německa a Itálie, z domácích politických stran sympatizoval s fašizující Národní ligou Jiřího Stříbrného a Národní obcí fašistickou (NOF).²¹⁶

„...chrástecký kluci a holky se scházeli před Polívkovic statkem. Tam byly udělaný lavičky, hrálo se na mandolíny a kytary, no bylo to prima. Nám se to tu líbilo, tak jsme sem kolikrát přijeli.²¹⁷ No a tam už Vocásek mezi nás chodil a agitoval. Já jsem se s ním prvně potkal v roce třicet šest. Tenkrát se tady zakládala fašistická strana a my jsme vycítili, že ten Vocásek v tom asi má prsty. Ale kohopak to tenkrát zajímalo. No tak jsme si z něj dělali

²¹⁴ AMV, f. Ústředna StB po roce 1945, spis č. 305-744-2, s. 134, protokol o výpovědi s Aloisem Vocáskem z 21. července 1954, sepsaný na Krajské správě MV v Plzni.

²¹⁵ Převzato z televizního dokumentu „Dvacáté století Aloise Vocáska“, režie Mojmir Hošt, r. 1994.

²¹⁶ V čele NOF stál od roku 1927 bývalý náčelník hlavního štábu čsl. armády, generál Radola Gajda (1892-1948), kterého Vocásek poznal v ruských legiích, a o jehož vojenských schopnostech se i po letech vyjadřoval s uznáním. K postavě R. Gajdy blíže A. Klimek – P. Hofman, Vítěz, který prohrál, Praha 1995.

²¹⁷ Autor této vzpomínky je rokycanským rodákem, v Chrástu žije od roku 1941.

legraci, říkali jsme: ‚Dostanete ještě do nosu, vždyť vás lidi nechtějí.‘ A on se rozkřikl: ‚Nechtějí?! Kolikpak je jich tady? Každý je fašista!‘ A agitoval dál. Protože tenkrát byla nezaměstnanost, no a Hitler dal v Německu lidem práci, tak se toho tady ti fašisti drželi. Ale byli tam i lidi bohatí. Pak začala válka a fašistická strana se rozpadla, ale ty špičky, a takovejch tu bylo dost, pracovaly s Němcema a udávaly...“²¹⁸

Vocáskovo „politikaření“ mělo přirozeně negativní dopad i na vztahy s bývalými vojnovými spolubojovníky, kteří ve valné většině zastávali a ctili principy demokratického zřízení. Jeho urážky vedené na adresu vrcholných představitelů čsl. státu nezůstaly bez odezvy, a tak ještě na sklonku existence meziválečného Československa pozbyl členství v ČsOL.²¹⁹

²¹⁸ Rozhovor s Antonínem Dmrcem (*1917) z 28. 1. 2009, tazatel Zdeněk Beroun. Jmenovaný byl zaměstnancem plzeňských Škodových závodů, za okupace se zapojil do protinacistického odboje. Přes jeho cenné svědectví nelze ještě Vocáskovy aktivity s jistotou považovat za důkaz, že byl v některé z českých fašistických stran v této době oficiálně organizován.

²¹⁹ Okolnosti svého konfliktu popsal po letech SS Gruppenführerovi a státnímu sekretáři K. H. Frankovi: „...*bei einer Gauversammlung der Legionäre in Pilsen, an welcher ich als Delegierter teilnahm, es zu Zwistigkeiten zwischen mir und dem damaligen Gesandten und Vorsitzenden der Legionärgemeinde namens Patejdl [Josef Patejdl, předseda ČsOL v letech 1921–1938] aus Prag kam,...* Der Grund der damaligen Aussernandersetzung zwischen mir und dem damaligen Gesandten Patejdl war der, dass ich mich vor den gesamten Teilnehmern sehr abfällig über Masaryk äusserte und erklärte, wie es so möglich war, wegen einem Menschen ein Gesetz zu erlassen, der niemals an der Front gekämpft hat und sich für das Vaterland angeblich die grössten Verdienste erworben hätte, was ich als Beleidigung nicht nur meiner eigenen Person, sondern auch als Beleidigung sämtlicher damaliger Frontkämpfer ansah.“ SOA Plzeň, f. Mimořádný lidový soud, kart. č. 20, trestní spis Ls 169/46, žádost Aloise Vocásky o ponechání ve službě železničních dílen protektorátních drah v Plzni z 2. února 1942 (Betrifft: Weiterbelassung im Dienst bei der Protektoratsbahn – Eisenbahnwerkstätte in Pilsen).

VI. Občanem protektorátu

„Bylo třicet politických stran a oni je zrušili. A udělali jenom jednu, ta se jmenovala ‚Nic než národ‘.²²⁰ No a chtěli, abysme všichni do té strany vstoupili a platili příspěvky. Já jsem řekl, že členem nejsem a že to platit nebudu. A Vlajka byla vysokoškolskej klub, ale oni si tam řekli: ‚Prohlásíme se za politickou stranu!‘ No a v Plzni byl předsedou Vlajky arciděkan Havelka²²¹ a schůze se dělaly u něj v kanceláři na arciděkanství. Rozdávaly se lístky a volalo se: ‚Pojďte k nám!‘ Já když jsem to dostal, tak jsem tam šel a líbilo se mi to, poněvadž oni prosazovali vedle Němců ‚Já pán, Ty pán! My jsme takoví árijci, jako jsi Ty! Proti nám nemůžeš nic dělat!‘“²²²

Krátce po okupaci českých zemí Vocásek vstoupil do proněmecky orientovaných organizací Vlajka²²³ a Svatoplukovy gardy.²²⁴ Obě skupiny, v jejichž řadách nacházelo útočiště mnoho nebezpečných denunciantů a kriminálních živlů, měly v Plzni poměrně silné zastoupení. Vlajka nechvalně proslula šířením nenávistného a štvavého antisemitismu a její plzeňská odbočka disponovala hned po pražském ústředí nejpočetnější členskou základnou na území protektorátu.²²⁵ Svatoplukovy gardy suplovaly jakousi polovojenskou bojůvku, snažící se napodobit německou SA.²²⁶ Uniformované plzeňské oddíly vedl Vocáskův přítel a dlouholetý spolupracovník z dílen státních drah Josef Cingroš.²²⁷

Řada svědků později Vocásku ve svých výpovědích označila za „*velmi svárlivého a mstivého přísluhovače Němců, který využíval situace nastolené nepřátelskou nadvládou k vlastnímu prospěchu*“. Patrně si tak v roce 1941 dopomohl i k profesnímu vzestupu, k místu vrchního provozního dozorce v železničních dílnách bývalých čsl. státních drah

²²⁰ Přesněji řečeno šlo o stranu Národní souručenství, která heslo ‚Nic než národ‘ užívala ve svých veřejných proklamacích. Tento politický subjekt byl vytvořen na přelomu března a dubna 1939 za účelem udržení jednoty českého národa a jeho existenčních zájmů.

²²¹ Antonín Havelka (1881-1960) byl katolický kněz a plzeňský arciděkan, vedoucí místní vlajkařské organizace od jejího založení v roce 1935. Blíže M. Nakonečný, Vlajka. K historii a ideologii českého nacionalismu, s. 94, 306.

²²² Rozhovor s Aloisem Vocáskem z 25. června 2003, tazatel Zdeněk Beroun.

²²³ Počátky Vlajky, původně českého studentského sdružení, spadají do konce dvacátých let. Zatímco v prvorepublikovém období se profilovala výrazně nacionalisticky, po 15. březnu 1939 nastoupila cestu programové kolaborace s nacisty.

²²⁴ Přepadové oddíly Vlajky, takto pojmenované v říjnu 1939.

²²⁵ O plzeňské Vlajce z doby před a na počátku okupace blíže J. Jelen, Plzeňský Žumbera (leden – únor 1939). K vývoji plzeňské Vlajky, in: ZHS, roč. 3/1997, s. 263-299; dále V. Laštovka, Plzeň v boji proti fašismu. Stručné dějiny odboje Plzeňanů proti fašistickým okupantům 1938-1945, s. 27.

²²⁶ SA (Sturmabteilungen) byly ozbrojené úderné formace nacistické strany v Německu.

²²⁷ Josef Cingroš se narodil v roce 1893 v Božkově u Plzně. Vyučil se slévačem a v první světové válce bojoval na italské frontě. Vstoupil do čsl. legií a domů se vrátil jako poddůstojník 31. pluku. VÚA, f. Kancelář čs. legií, poslužné (osobní) spisy legionářů, složka „Josef Cingroš (4. 7. 1893)“.

v Plzni. Z této pozice šikanoval podřízené zaměstnance a dva své kolegy dokonce udal za protiněmecké výroky plzeňskému gestapu.²²⁸

Jedním ze záměrů okupantů bylo odstranit z veřejné správy všechny nacistickému režimu nepřátelské skupiny českého obyvatelstva, k nimž byli v první řadě počítáni bývalí příslušníci čsl. legií. Obavy z tohoto postihu přivedly Vocásku k později často diskutovanému činu. Začátkem února 1942 byla na úřad říšského protektora doručena signovaná žádost, ve které uvádí důvody pro své další setrvání ve služebním poměru. Formulace textu je zcela podřízena pisatelově snaze ujistit německé orgány o své loajalitě vůči „nastolenému pořádku“ a zároveň vyjadřuje osobní iniciativu k další spolupráci s jeho vykonavateli. Vocásek se zde nepřímou distancuje od vlastní legionářské minulosti²²⁹ a prosí o poskytnutí ochrany: „*Indem ich nun jetzt als sogenanntes Freiwild²³⁰ von Seiten schovinistischer und radikal deutschfeindlicher Elemente behandelt werde, bitte ich Herr Gruppenführer mich diesbezüglich in Schutz zu nehmen, damit ich weiterhin für eine gerechte Sache und an dem Aufbauwerk des Führers als ehemaliger treuloser Parteigänger ehrlich mitarbeiten kann. Heil Hitler! Vocásek Alois, e. h.*“²³¹

V březnu 1942 byl Vocásek, jakožto vedoucí skupiny dělníků, vyslán plzeňskými dílnami na práci do německého Ingolstadtu.²³² Není korektní spekulovat bez historicky podložených informací o tom, jak by se zachoval v období tzv. druhé heydrichiády,²³³ avšak okolnost, že zde nemohl být fyzicky přítomen, mu zřejmě posléze napomohla k záchraně života.²³⁴

„...nasazovali do Německa a žádnéj tam nechtěl jít. No a ministerstvo železnic nařídilo plzeňským dílnám padesát lidí. Měli jsme schůzi a přednosta nevěděl, jak těch

²²⁸ Vocáskovo chování za okupace mapuje výše citovaný obsáhlý trestní spis Mimořádného lidového soudu, uložený v SOA Plzeň.

²²⁹ „*Trotzdem ich sehr schlechte Erfahrungen in der damaligen russischen Legion gemacht habe und die vielen Versprechungen die man uns machte nicht eingehalten wurden, zwang man mich nach der Rückkehr in die Heimat, wieder in die Legionsgemeinde in Chrást bei Pilsen einzutreten, ansonsten ich meine Beschäftigung bei den Eisenbahnwerkstätten nicht mehr erhalten hätte.*“ SOA Plzeň, f. Mimořádný lidový soud, kart. č. 20, trestní spis Ls 169/46, žádost Aloise Vocásky o ponechání ve službě železničních dílen protektorátních drah v Plzni z 2. února 1942 (Betrifft: Weiterbelassung im Dienst bei der Protektoratsbahn – Eisenbahnwerkstätte in Pilsen).

²³⁰ V doslovném překladu „jako se štvanou zvěří“.

²³¹ SOA Plzeň, f. Mimořádný lidový soud, kart. č. 20, trestní spis Ls 169/46, žádost o ponechání ve službě železničních dílen... Říšský protektor ve své odpovědi z 3. února t. r. odkázal Vocásku na příslušné železniční ředitelství. Tamtéž.

²³² Tamtéž, protokol z výslechu s Aloisem Vocáskem ze dne 2. prosince 1945.

²³³ Výraz pro krvavé represe prováděné nacisty v českých zemích po atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha.

²³⁴ K událostem, které se v tomto čase odehrávaly ve Vocáskově domovské obci a přilehlém regionu, se vrací M. Suchá: Protinacistický odboj na Chrástecku, bakalářská práce Právnické fakulty Západočeské univerzity, Plzeň 1998. Na str. 37 je v podkapitole „Kolaborace v Chrástu“ také stručná zmínka o Aloisi Vocáskovi.

padesát lidí sehnat. Tak povídám: ,Pane přednosto, s tím si nedělejte hlavu, nechte napsat seznam všech pracovníků, no a vezměte jich padesát a pošlete je tam na půl roku. Za půl roku za ně přijdou další a vymění je.‘ A on říká: ,A když to padne na vás?‘ ,Když to padne na mě, tak to bude, jako kdyby to padlo na jinýho! Já se nebudu vzpouzet a žádnéj se nemůže vzpouzet!‘ Tak vybrali padesát lidí a já s nima jel jako dělmistr do Ingolstadtu. No a v Ingolstadtu jsme se rozdělili a já neměl žádnou práci. Ale ti němečtí dělmistři, když dostali přidělený rusáky [sovětské válečné zajatce], tak jim nedovedli předat rozkazy. Tak já jsem vždycky ráno šel od německýho představenýho a uděloval jsem těm rusákům rozkazy. O to jsem pečoval. Takže jsem tam šel v únoru a teprve v listopadu jsem se vrátil. Ale šel jsem s posledníma. “²³⁵

²³⁵ Rozhovor s Aloisem Vocáskem z 24. června 2003, tazatel Zdeněk Beroun.

VII. Poválečné zúčtování

S porážkou nacistického Německa a zánikem protektorátu Böhmen und Mähren se odvíjel také Vocáskův další osud. Už 7. května 1945 byl zajištěn a internován ve sběrném táboře v Mirošově u Rokycan. Podle vyprávění Antonína Drnce, který z pověření revolučních orgánů zatčení prováděl, se údajně vzpouzel a byl ozbrojen.²³⁶

„...hned po válce, jak jsem šel do práce, tak na cestě, v bráně do plzeňskéjch dílen, jsem byl inzultován.²³⁷ Sebrali mě a dali do lágru v Mirošově. No a tam to bylo blbý, tam jsme byli dost mlácení. Tam jsme zkusili. Mě přivázali na hradbu, a jak jsem visel za ruce, tak mě jeden [dozorce] vzal za nohy a odtáhl od tý hradby a druhý tam zajel károu. A pustil mě na tu káru. No a jak jsem tam ležel, tak mě linkovali.²³⁸ Tam mě utloukli, až jsem nebyl. A u tý hradby mě nechali ležet. Ráno tudy šly Němky, co za války sloužily u ochrany proti náletům, který pak taky sebrali a dali do lágru jako nás. Já tam ležel a měl jsem ratolest [v tratolišti] krve, drátěný lanko mi prořízlo tepnu. Tak se mě ujaly. Umyly mě, oblíkly a daly na postel. Staraly se o mě, ale v lágru o tom nikdo nevěděl.“²³⁹

Po necelém roce stráveném ve vyšetřovací vazbě byl Vocásek uznán vinným, „že v Plzni a v Chrástu v r. 1940 a později, tedy v době zvýšeného ohrožení republiky 1/propagoval a podporoval fašistické a nacistické hnutí tím, že jako člen Vlajky a Svatoplukovy gardy hrubě spílal presidentům republiky Dru Benešovi a T. G. Masarykovi, schvaloval a obhajoval nepřátelskou vládu na území republiky a její nezákonné činy a účastňoval se veřejných projevů Vlajky v Měšťanské besedě v Plzni a to za okolností zvláště přitěžujících, 2/ v zájmu nepřítele a využívaje situace přivoděné nepřátelskou okupací Jaroslava Langmaiera a Jaroslava Šůlu pro výroky o Hitlerovi a německém národě u Gestapa v Plzni udal“ a za „1/ zločin proti státu“²⁴⁰ a „2/ zločin udavačství“²⁴¹ dne 13. března 1946 odsouzen Mimořádným lidovým soudem (MLS)

²³⁶ „...šel jsem pro něj do toho jeho baráku. Povídám: ‚Pane Vocásek, tak musíte se mnou!‘ On na to: ‚Snad byste se nestyděli, zavřít legionáře, kterej bojoval za vlast!‘ No nechtěl! Se mnou tam byl František ‚Fráňa‘ Hegner, tak že ho vytáhnem ven na chodník. No to už jsme ho rozčílili: ‚Já půjdu, ale nešahajte na mě!‘ Ale místo aby šel, tak se otočil a už byl u dveří. Tak na něj, a že ho prohmatáme, jestli nemá schovanou zbraň. On mě odstrčil, že bych byl bejval upadl! Šáhl jsem a on tam měl ruskýho nagana. Krásnej revolver, jako funglovej! Bylo vidět, že byl celou tu dobu udržovanéj...“ Rozhovor s Antonínem Drncem z 28. 1. 2009, tazatel Zdeněk Beroun.

²³⁷ V chrástecké pamětní knize se uvádí, že „byl v květnovém převratu v dílnách dráhy, kde pracoval, dělnictvem ztýrán,...“ Kronika obce Chrástu, kniha 1. (1921 – 1959), s. 79. Při zmínce o místních občanech, kteří jsou zde označeni jako „kolaboranti a zrádci“, je Vocáskovi zároveň věnována největší pozornost.

²³⁸ Linkovat – (lid.) bit, mlátit

²³⁹ Rozhovor s Aloisem Vocáskem z 25. června 2003, tazatel Zdeněk Beroun.

²⁴⁰ Podle § 3, odst. 1 retribučního dekretu.

²⁴¹ Podle § 11 retribučního dekretu.

v Plzni k trestu doživotního těžkého žaláře, ztrátě občanské cti a propadnutí veškerého jmění ve prospěch státu.²⁴² Dá se předpokládat, že proces vzbudil velkou pozornost, neboť o jeho výsledku vzápětí informoval také plzeňský tisk.²⁴³

„...chtěli, abych přiznal nemovitosti. No a já měl v Chrástě ještě domek s pražírnou žita, tak jsem to přihlásil a oni křičeli: ‚Ještě má jeden rodinnej domek, kde bydlí!‘ A já jsem říkal: ‚Nemám! Když jsme se tam v jednadvacátém roce stěhovali, tenkrát mi to notář rozmlouval, ale já jsem přesto nechal napsat darovací list a od té doby je to manželky.‘ No tak předseda říká: ‚Galerie ticho! V jednadvacátém roce nemohl vědět, že bude v šestačtyřicátém souzen!‘ A tak jsem ten původní barák pro rodinu zachránil...“²⁴⁴

Vocásek většinu obvinění popíral, doznal pouze členství ve Vlajce a Svatoplukových gardách. V zápisu z hlavního přelíčení MLS na svoji obhajobu²⁴⁵ uvedl: *„Asi v r. 1940 jsem vstoupil do hnutí Vlajka a Svatoplukovy gardy z toho důvodu, že jsem od těchto organizací očekával spásu pro český národ. ...Z těchto organizací jsem vystoupil jakmile jsem zjistil co je jejich účelem a že se tam vlastně přemlouvají lidé k tomu, aby se dali k Němcům. ...Nikdy jsem ani nepropagoval, ani nepodporoval fašistické neb nacist. hnutí, také jsem se hrubě nevyjadřoval o pres. Dr. Benešovi a Dr. Masarykovi, také jsem neschvaloval a neobhajoval moc okupantskou, nepřátelskou vládu a nacist. zřízení. Neudal jsem ani Jaroslava Langmaiera ani Jaroslava Šůlu.“²⁴⁶* Podobné argumenty volil

²⁴² SOA Plzeň, f. Mimořádný lidový soud, kart. č. 20, trestní spis Ls 169/46, rozsudek z 13. března 1946. V poradním protokolu, sepsaném krátce před vynesením rozsudku, se pětičlenný soudní senát jednohlasně usnesl na vině obžalovaného, v otázce výše trestu však tak jednotný nebyl. Pro doživotí hlasovali tři členové (přisedící Emil Brynda, Václav Fujan a Václav Petrikovič), dva zbývající (předseda soudu s. r. Dr. Poustka a přisedící Jan Veselý) navrhovali trest nejvýše 20-ti let, a to s vysvětlením, že *„Nelze překročit trestní sazbu stanovenou v § 3 odst. 1 retr. dekr. poněvadž zvláštní přitěžující okolnosti, které by opravňovaly použití sazby vyšší nejsou... dány.“* Tamtéž.

²⁴³ *„Doživotní žalář vlajkaři z Chrástu. Jedním z těch, kteří chtěli za každou cenu rozvrátit mravní a národní vědomí českého lidu, byl také 50letý Alois Vocásek z Chrástu, bývalý vrchní provozní dozorce v dílnách ČSD v Plzni, který, ačkoliv byl Čechem a dokonce bývalým ruským legionářem, stal se členem organizace Vlajka a členem Svatoplukovy gardy. Ani včera při hlavním přelíčení lidového soudu v Plzni za předsednictví s. r. dr. Poustky nedoznal svou vinu, která mu byla prokázána 13 svědky. Vocásek zradil nejen národ jako ruský legionář, který vstoupil do legií v první světové válce dobrovolně, ale on dokonce zradil i jejich nejvyššího velitele, kterým byl T. G. Masaryk. Vocásek o něm řekl, že se tento veliký muž, ke kterému vzhlížel nejen náš národ, ale i svět v zahraničí s úctou, nezasloužil vůbec o náš stát. Vocáskovi lépe imponoval nacismus a fašismus a jeho představitelé, jako byl Hitler a jeho přísluhovači. Vocásek pronášel hanlivé výroky o našich obou presidentech a říkal, že vláda Stříbrného by si uměla udělat pořádek v zemi. Soud ho uznal vinným nejen ze zločinu proti státu, jehož se dopustil svou propagací nacismu a jeho podporou, ale i ze zločinu udavačství, jehož se Vocásek dopustil tím, že udal své podřízené dělníky na plzeňském Gestapu, kteří tam byli vyšetřováni. Byl proto odsouzen k doživotnímu žaláři, k ztrátě cti a konfiskaci majetku...“* Citováno z blíže neurčeného regionálního deníku, jehož výstřížek je součástí Vocáskova spisu v AMP.

²⁴⁴ Rozhovor s Aloisem Vocáskem z 24. června 2003, tazatel Zdeněk Beroun.

²⁴⁵ Protože Vocásek nevyužil možnosti vybrat si vlastního právního zástupce, byl mu 12. března 1946 „z moci úřadu“ přidělen plzeňský advokát JUDr. Miloslav Černý. SOA Plzeň, f. Mimořádný lidový soud, kart. č. 20, trestní spis Ls 169/46, zápis o oznámení hlavního přelíčení zatčenému obžalovanému z 12. března 1946.

²⁴⁶ Tamtéž, zápis o hlavním přelíčení z 13. března 1946.

i v později podané žádosti o milost: „...že jsem se stal členem Vlajky a Svatoplukových gard v upřímné víře, že jde o hnutí národní a vlastenecké a že jsem po roce členství, jakmile jsem zjistil svůj omyl, okamžitě z Vlajky vystoupil. Již z toho jest zřejmo, že jsem byl upřímným Čechem, který národně cítil, a že jsem ve svých názorech, jichž upřímně lituji, podlehl propagaci a agitaci hnutí, která za republiky byla dovolena a legálním způsobem šířila své zásady. Nejlepším důkazem toho, že jsem byl jen svedeným a ovlivněným občanem, jako tak mnoho jiných, jest skutečnost, že jsem přes své organizační zkušenosti nikdy nebyl žádným funkcionářem Vlajky ani Svatoplukových gard.“²⁴⁷

Vocáskovy naděje na částečné zmírnění trestu se rozplynuly v rozhodnutí prezidenta republiky z 19. června 1948.²⁴⁸ Zamítavá odpověď hlavy státu současně rezonovala s postojem řady tehdejších obyvatel Chrástu u Plzně, kteří své negativní stanovisko k případnému Vocáskovu omilostnění vyjádřili prostřednictvím Místního národního výboru (MNV) a Sboru národní bezpečnosti (SNB). Reakce těchto orgánů naznačují, jaké pověsti se těšil v obci, kde prožil téměř celý svůj život: „Alois Vocásek byl mravně zachovalý, pilný a snaživý. Ve spolicích a při každé vhodné příležitosti prosazoval však svoje názory a politice nerozuměl vůbec. Jeho vrstevníci o něm tvrdí, že mnohdy jeho názory, na různé věci, byly přímo směšné, v každém případě byl v opozici a pochybují o jeho zdravém úsudku. V důsledku této jeho vlastnosti nebyl u občanů v Chrástu u Plzně oblíben.“²⁴⁹

Svůj doživotně vyměřený trest si Vocásek zpočátku odpýkával v mužské věznici v Plzni-Borech a kárném táboře na Karlově. Nejprve pracoval v ústavní knihařské dílně, později jako pomocný stavební dělník a kreslič v technické konstrukci. V roce 1953 absolvoval přesun do nápravného zařízení v Opavě. Ani ve výkonu trestu nezapřel svoji

²⁴⁷ Tamtéž, žádost o snížení trestu cestou milosti ze 4. června 1947. S odstupem času interpretoval Vocásek svůj odchod z Vlajky v jednom z rozhovorů takto: „...za rok, když byla valná hromada, zvolili jiného předsedu. A ten nechal ověřovat naše křestní listy. Nám psali za Rakouska ty listy německy, takže našli moji babičku, která se psala ‚Forst‘. Tak hned prohlásili, že to byla Němka a abych podepsal přihlášku, že mě převedou do NSDAP [Nacionálně socialistické německé dělnické strany]. Já jsem řekl: ‚Vy jste blázni! Já jsem střílel do Němců u Zborova, já jsem střílel do Němců u Bachmače a kdekoliv jsem mohl, tak jsem proti nim bojoval! Já jsem se Čechem narodil a Čechem zemřu!‘ Samo sebou, že jsem to nepřijal a z Vlajky jsem vystoupil. A oni mně napsali z ústředí, že mě dávají dočasně na dovolenou...“ Rozhovor s Aloisem Vocáskem z 25. června 2003, tazatel Zdeněk Beroun.

²⁴⁸ SOA Plzeň, f. Mimořádný lidový soud, kart. č. 20, trestní spis Ls 169/46.

²⁴⁹ Tamtéž, odpověď stanice SNB v Chrástu Krajskému soudu v Plzni dne 2. 8. 1947 ve věci zjištění osobních, majetkových a rodinných poměrů odsouzeného Aloise Vocáška. Zdejší zastupitelský úřad se vyslovil v tom smyslu, že „Vyšetřující komise při MNV v Chrástu zamítla podporovati jeho [Vocáskovu] žádost o milost s důvodem, že jmenovaný přesto že byl ruským legionářem v první světové válce, nechoval se za doby okupace jako řádný Čech“. Tamtéž, odpověď MNV v Chrástu Krajskému soudu v Plzni dne 7. 8. 1947 ve věci doporučení žádosti o milost odsouzeného Aloise Vocáška.

neklidnou povahu, když byl „dvakrát kázeňsky potrestán za neukázněnost a za to, že vnášel nesváry mezi vězně“.²⁵⁰

„Já šel do kriminálu o berlích! Poněvadž jak mě inzultovali, tak jsem měl tu nohu znova rozbitou a nemohl jsem chodit. A ředitel si se mnou nevěděl rady, co mi má dát na práci. Tak mu říkám: ‚Pane rado, když jsem studoval a koupil jsem si nějakou knížku, tak jsem si ji vždycky sešil a tak jsem se učil knihy vázat.‘ Ale to už jsem věděl, že je tam knihařská dílna. A ředitel povídá: ‚No tak dobrá, tak půjdete do knihařský dílny‘. A tam jsem byl čtyři roky...“²⁵¹

²⁵⁰ SOA Plzeň, f. Mimořádný lidový soud, kart. č. 20, trestní spis Ls 169/46.

²⁵¹ Rozhovor s Aloisem Vocáskem z 5. prosince 2002, tazatel Zdeněk Beroun.

VIII. Snaha o rehabilitaci

„...dostal jsem se ven, to bylo za Zápotockého tenkrát. Ráno přišel kádrověj ke mně do pracovny a začal: ‚Pane Vocásek...‘, to už ve mně píchlo, poněvadž my jsme byli jenom číslo, tak jsem čekal, co z toho bude, ‚...najděte někoho, komu byste mohl předat funkci, dneska jdete domů!‘ Ale já jsem mu nevěřil, poněvadž jsme měli případy, že je poslali domů a my jsme se s nima potom setkali na jiným pracovišti. Protože oni přišli domů a doma řekli ‚nežádoucí‘... On povídá: ‚Máte volnou chodbu, můžete jít.‘ ‚Ani vás nesmí napadnout, ani se nehnu! Poněvadž vy mě chytíte v té chodbě a řeknete, že jsem chtěl utéct!‘ Tak on mě vzal pod paží a povídá: ‚Pojďte, vy nevěřící.‘ A šli jsme. Ted’ se to před námi otevíralo, až mě vyvedl doprostřed ulice a vysvětlil cestu na nádraží... Přijel jsem do Chrástu, my jsme nezamykali, veranda otevřená a holka [vnučka] spala v kuchyni. A já šel dovnitř, do pokoje, manželka byla ještě v posteli, bylo sedm hodin ráno. Tak jsem si sedl k ní, ona se probrala a říká: ‚Jé, Lojzo, ty jsi utekl!‘ No měla strach. ‚Neboj se, neutekl, mám na to průkaz.‘ A tam jsem měl napsáno: ‚inženýr provozu Alois Vocásek se tímto propouští a je povinen se do 24 hodin hlásit na obecním úřadě‘. No tak jsem se hlásil...“²⁵²

27. února 1954 byl Vocásek na základě prezidentské amnestie propuštěn na svobodu.²⁵³ Skutky, pro které byl uvězněn, byly v té době shledány ministerstvem spravedlnosti, které prominutí zbytku trestu navrhlo, již jako „méně závažné“, bez „žádných trvalých následků“.²⁵⁴ O deset let později mu Okresní soud Plzeň-sever zahladil rozsudek Mimořádného lidového soudu z března 1946 s účinkem, že „na jmenovaného je hleděti, jakoby nebyl odsouzen“.²⁵⁵

Přesto Vocásek na sklonku života usiloval o znovuotevření svého případu aby, jak sám prohlašoval, „před smrtí očistil své jméno“.²⁵⁶ V prosinci 2001 podal prostřednictvím právního zástupce JUDr. Lubomíra Müllera ke Krajskému soudu v Plzni návrh na povolení obnovy řízení. Ten ale Vocáskův podnět zamítl s odůvodněním, že „...neuvedl žádnou novou skutečnost či nový důkaz, na základě kterých by soud mohl rozhodnout, že jsou

²⁵² Rozhovor s Aloisem Vocáskem z 3. června 2003, tazatel Zdeněk Beroun.

²⁵³ SOA Plzeň, f. Mimořádný lidový soud, kart. č. 20, trestní spis Ls 169/46, rozhodnutí prezidenta republiky z 16. února 1954.

²⁵⁴ Tamtéž, návrh ministra spravedlnosti z 9. února 1954.

²⁵⁵ Tamtéž, usnesení Okresního soudu Plzeň – sever z 22. května 1964, sp. zn. Nt 4/64.

²⁵⁶ „...tehdy mi nedokázali ani jedno udavačství! Vůbec nic mi nedokázali, ale trest mi nechali! Dávali mi za vinu, že jsem přísahal na Hitlera a že jsem psal o Masarykovi v dopise, kterej byl adresovanej na Franka, ale nebyl nikdy odeslanej! [!] A když šla v můj prospěch svědčit sousedka, která měla muže zavřenýho u gestapa a manželka jí dávala každěj den hrnec mlíka pro dítě, tak státní návladní křičel: ‚Svědků máme dost, nikoho nechceme!‘ Ale kdyby se byl přihlásil někdo proti mně, tak ho hned přijal!“ Rozhovor s Aloisem Vocáskem z 25. června 2003, tazatel Zdeněk Beroun.

*splněny podmínky pro povolení obnovy řízení...“.*²⁵⁷ Stejně vyzněla také Vocáskova dovolání a stížnosti k Vrchnímu, Nejvyššímu i Ústavnímu soudu – všechny potvrdily předchozí rozhodnutí Krajského soudu.²⁵⁸ Neuspěl ani u Evropského soudu pro lidská práva ve Štrasburku, jehož vyjádření se však již nedočkal. Zemřel 9. srpna 2003 ve věku 107 let.

²⁵⁷ Usnesení Krajského soudu v Plzni ve veřejném zasedání ze dne 4. dubna 2002, sp. zn. 1 Nt 361/2001.

²⁵⁸ Tato soudní jednání již probíhala bez účasti veřejnosti.

IX. Nová fakta, nové skutečnosti

Důkazy o Vocáskových činech za okupace shromažďovala vedle Mimořádného lidového soudu také poválečná Trestní nalézací komise (TNK), působící v kompetenci plzeňského Místního národního výboru. Její poznatky ale nebyly u MLS využity, zřejmě proto, že mezi oběma institucemi neexistovala instanční vazba a každá postupovala v šetření samostatně. Spis TNK, uložený v Archivu města Plzně, však obsahuje významné, dosud nezveřejněné dokumenty, které Vocáska usvědčují z vědomé kolaborace.²⁵⁹

Zachovala se zde zpráva Zemské úřadovny státní bezpečnosti, zaznamenávající údaje ze zabavené kartotéky Vlajky, resp. Českého národně socialistického tábora (ČNST),²⁶⁰ podle které se Vocásek stal členem tohoto hnutí 3. června 1939 (obdržel členskou legitimaci s číslem 42 326) a v letech 1939 – 1940 platil členské příspěvky. Organizaci ale sám dobrovolně neopustil, nýbrž byl „*vyločen pro hrubé porušení kázně*“.²⁶¹ Jaké důvody k tomuto vyloučení vedly, zpráva sice neuvádí, vzhledem k Vocáskově smýšlení a dalším nově získaným poznatkům však nešlo o prohřešek proti vlajkařské ideologii.

Jeho vynucený odchod z ČNST totiž pomáhají objasnit materiály Archivu Ministerstva vnitra, vzniklé v rámci rozsáhlé zpravodajské akce státní bezpečnosti v 50. letech minulého století.²⁶² Podle informací v nich uvedených náležel Vocásek k radikální skupině plzeňských vlajkařů,²⁶³ která od počátku prosazovala úzkou spolupráci s okupanty a odmítala koncepci předsedy Antonína Havelky o fungování Vlajky na bázi Národního souručenství, jakožto jediného oficiálního představitele protektorátní stranické politiky.²⁶⁴ Narůstající nespokojenost přivedla opozičníky až k neúspěšnému pokusu svrhnout stávající vedení a ovládnout místní organizaci. Tato událost se odehrála 24. října 1940 během členské schůze pořádané v budově Konejlovy školy v Plzni, kde sídlil také sekretariát Vlajky. Při „palácovém převratu“, provázeném výtržnostmi a pouličními rvačkami, musela

²⁵⁹ S těmito písemnostmi jsem se obeznámil při jedné ze svých návštěv AMP v srpnu 2004.

²⁶⁰ ČNST vznikl v říjnu 1939 dočasným sloučením několika fašistických uskupení, mj. také Vlajky, Svatoplukových gard a Národní arijské kulturní jednoty. Protože právě Vlajka byla v tomto bloku nejvýraznějším a rozhodujícím činitelem, užívalo se mnohdy označení „ČNST – Vlajka“. Jeho vedení mělo značné, avšak nikdy nenaplněné ambice stát se hlavním partnerem nacistů v protektorátu.

²⁶¹ AMP, spis TNK – Alois Vocásek (13. 4. 1896), poř. č. 102.

²⁶² Akce nesla název „*Rekonstrukce starých sítí gestapa a SD*“. Vocáskův spis byl založen v červenci 1954, tedy už po jeho propuštění z vězení.

²⁶³ Za aktivní přívržence této frakce byli dále považováni Josef Cingroš, Vladimír Starý, Josef Lukeš – Schneider, Alois Nesrsta ad. AMV, f. Ústředna StB po roce 1945, spis č. 305-744-2, s. 130.

²⁶⁴ Vlajka nebyla nacisty úředně povolena, pouze tolerována. O poměru okupantů k českým fašistům blíže M. Mareš – M. Suchánek, České a moravské fašistické strany a obdobná seskupení v letech protektorátu, in: Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004, II. díl: období 1938 – 2004, s. 1105-1122.

dokonce zakročit protektorátní policie. Jeho hlavní aktéři byli ještě téže noci zadrženi a vyslýcháni na plzeňském policejním ředitelství.²⁶⁵

Po nezdaru vlajkařských pučistů²⁶⁶ obrátil Vocásek svoji pozornost k těm politickým kruhům, jež mohly nepokrytě těžit z podpory nacistického aparátu. Tento fakt demonstruje znění dopisu, který 10. února 1942 adresoval tehdejšímu symbolu české kolaborace, ministru školství a národní osvěty Emanuelu Moravcovi. Upozorňuje v něm kupř. na oblasti veřejného života, kde by měla protektorátní vláda důrazněji uplatňovat nacifikační opatření. Jde zřejmě o jeden z nejmýlnějších dokladů Vocáskova aktivismu: „*Dnes u nás tisk i oficiální osobnosti nabádají k říšskému myšlení. N. S. [Národní souručenství] dokonce zavedlo prý arijský pozdrav vztyčenou paží. Počítám se mezi ty, kterým bylo dopřáno poznání demokratického systému na své vlastní kůži a proto jsem již dříve věřil na autoritativní vedení jak v Itálii, tak v Německu. Tak jsem také znám ve svém okolí. Často slyším i přezdívku ‚gestapák‘. Měl jsem proto radost když se začal celý národ převychovávat, ale dnes vidím, že jsem se těšil předčasně. Pokusím se Vám popsat věc tak, jak vypadá. U nás jest demokracie (totiž ten starý zlořád) pořád v tak pevných posicích, že si může dovolit kárat a určitým způsobem i trestat každého, kdo smýšlí a jedná jinak. Proč to není obráceně, aby stoupenec nového směru udávali tón a mohli partajníky z veřejného života odstranit? Pořád ještě u nás ve veřejném životě je takový stoupenec nových myšlenek vyvrhelem a prašivou ovcí, na kterou může každý plivnout. Já sám byl ještě v roce 1940 trestán u Č. M. D. [Českomoravských drah] za to, že jsem o Benešovi řekl, že je desentér a zloděj. Věřím, že naše nová vláda má vůli a dost prostředků zjednatí nápravu, ale přesto myslím, že je dobře na tyto poměry upozorniti. Aby arijský pozdrav nebyl považován za zrádovství, bylo by dobře vycvičiti v něm kantory a zavésti jej pro žáky. Ti by jej pak roznesli do všech rodin i vesnic. Dále by bylo dobře obecní správy vzít z rukou starých osvětčených partajníků. Konsumy by měly být řízeny novými lidmi, u kterých by staří partajníci neměli oporu. Věřím, že by se našli poctiví lidé, kteří by zavedli nový*

265 Vocásek, který se podle výpovědi Vladimíra Starého na těchto nepokojích osobně podílel, byl k výslechu předveden následujícího dne. AMV, f. Ústředna StB po roce 1945, spis č. 305-744-2, s. 130, 134-135.

266 Mnozí představitelé vyloučené opozice byli nebo se později stali konfidenty gestapa, evidovanými referátem „N“. Do sítě placených důvěrníků (Vertrauenspersonen) a tzv. náhončích (Werber Personen), tj. osob, které získávaly vytipované jednotlivce ke spolupráci s nacisty, měl patřit i Vocásek. Tak jej alespoň ve své výpovědi z 13. dubna 1946 (měsíc po Vocáskově odsouzení) označil Rudolf Glassl, bývalý pracovník plzeňské úřadovny: „*Die Vlajka kann man insofern als mit der Gestapo zusammenarbeitend betrachten, zumal viele Vlajka – Angehörige wie: ...Vocásek, ...und andere als V- und W- Personen für die Gestapo tätig waren.*“ AMV, f. Výpovědi zaměstnanců Gestapa a SD, spis č. 52-1-108, s. 49. O Vocáskových kontaktech s německou tajnou státní policií hovoří také Antonín Drnec: „*Chodili k němu Walter, Jochen [patrně vyšetřovatel Walker a kriminální asistent Joachim] a jejich ochránce, to byl řezník, Sýkora [plzeňský boxer Václav Sýkora].*“ Rozhovor s Antonínem Drncem z 28. 1. 2009, tazatel Zdeněk Beroun.

*pořádek, ale tito by museli mít v úřadech oporu a nesměli by být vydáni na pospas demokracii. Pak by se našlo také dost přebytečných lidí, kteří by se zaměstnali tam, kde je práce nejvíce třeba. Vůdci zdar!*²⁶⁷

Vyloučením z ČNST Vocáskova protektorátní „politická kariéra“ neskončila. Složka TNK totiž obsahuje také opis Vocáskova svolání, které učinil na přihlášce do tzv. České ligy proti bolševismu.²⁶⁸ Z jeho obsahu cituji: „*Dosud všechny ismy ovládali Židé a tím škodili lidstvu. Teprve nacionální socialismus se od vlivu Židů oprostil. Proto věřím, že jedině nár. soc. může lidstvo od bolševismu osvobodit. ...V dnešní době, kdy nás bolševické nebezpečí znovu ohrožuje, je skutečně třeba, aby každý z bývalých odpůrců bolševismu vydal svědectví o jeho špatnosti a postavil se do protibolševické fronty. Hlásím se tímto do české ‚Ligy proti bolševismu‘ a chci pomáhati všude tam, kde toho liga uzná za dobré. Vůdci zdar!*“²⁶⁹

Text, který snad ani nevyžaduje komentář, je jen další ukázkou Vocáskova lidského selhání, do značné míry podmíněného charakterem jeho osobnosti. Motivovaný spíše vidinou vlastního prospěchu než ideovými hodnotami, stačil za necelá dvě desetiletí proplout téměř celým politickým spektrem, od náznaků levicového až k ryze pravicovému extremismu.

Nabízí se otázka, jaký by byl Vocáskův osud v případě, že by se materiály Trestní nalézací komise dostaly do rukou Mimořádného lidového soudu. Veřejný žalobce totiž i přes jejich neznalost zprvu požadoval pro obviněného za prokázané zločiny trest smrti. Zřejmě bychom zůstali ochuzeni o pozoruhodný životní příběh, výjimečný svojí délkou i historickými paradoxy...

²⁶⁷ AMP, spis TNK – Alois Vocásek (13. 4. 1896), poř. č. 102.

²⁶⁸ Česká liga proti bolševismu, založená v lednu 1944 a podléhající přímo Moravcovu ministerstvu, prováděla důslednou protisovětskou propagandu. Záměrem nacistů bylo zapojit do jejího vedení významné české kulturní a vědecké pracovníky. Akce se ale minula účinkem, neboť řada z oslovených osobností odmítala podepsat programové prohlášení a učinila tak až pod nátlakem. Většinou českého obyvatelstva pak byla tato instituce akceptována jen s nechtí a odporem. V protikladu k těmto skutečnostem Vocáskova iniciativa znovu jasně vypovídá o jeho vztahu k okupační moci.

²⁶⁹ Datum Vocáskova vstupu do této organizace není v opisu zaznamenáno. Jelikož v Plzni neměla liga své politické zastoupení, byl veden v členských seznamech pražského ústředí. AMP, spis TNK – Alois Vocásek (13. 4. 1896), poř. č. 102.

X. Závěr

Téma diplomové práce mi bylo blízké nejen z historického, ale i z osobního hlediska. S Aloisem Vocáskem jsem měl možnost se vícekrát setkat. Z řady schůzek vzniklo od prosince 2002 do června 2003 několik hodin záznamu autentické výpovědi,²⁷⁰ která je bezpochyby cenným pramenem dnes již bezprostředně nesdělitelných událostí naší minulosti. Samotné vyprávění by však vzhledem k rozporuplné Vocáskově osobnosti nedostačovalo. Pro objektivnější obraz jeho životních postojů byla potřebná konfrontace s archivními materiály.

Právě ty se v konečném výsledku, v porovnání s často povrchní a zavádějící medializací jeho jména, ukázaly jako stěžejní. Zejména pak z hlediska posouzení oprávněnosti Vocáskova nároku na soudní ospravedlnění, o něž tolik usiloval v posledních letech svého života. Jeho činy nemohu a nemám právo soudit, chtěl jsem se pouze pokusit je pojmenovat.

²⁷⁰ Autor diplomové práce navštívil Aloise Vocásku v jeho pražském bytě celkem šestkrát (poprvé 5. prosince 2002, naposledy 29. června 2003). Z těchto návštěv vzniklo 5 audionahrávek, zahrnujících sedmihodinové vyprávění (2. rozhovor ze 17. prosince 2002 nebyl pro pochybení tazatele zachycen v úplnosti). Další schůzka, předběžně dohodnutá na měsíc září 2003, se již nemohla uskutečnit, neboť Alois Vocásek mezitím zemřel.

Seznam zkratek

AHMP	Archiv hlavního města Prahy
an	a následující
c. d.	citované dílo
č.	číslo
f.	archivní fond
in	v
inv. č.	inventární číslo
kart.	karton
katalog. č.	katalogové číslo
nestr.	nestránkováno
rkp.	rukopis
roč.	ročník
s.	strana
sb. f.	sbírkový fond
SOA	Státní oblastní archiv
SOkA	Státní okresní archiv
SSH	Středočeský sborník historický
ZHS	Západočeský historický sborník

Seznam pramenů a literatury

Prameny

a) archivní:

Archiv hlavního města Prahy
Sbírka matrik

Archiv města Plzně
f. Okresní úřad Plzeň
f. Trestní nalézací komise

Archiv Ministerstva vnitra ČR
f. Ústředna StB po roce 1945
f. Výpovědi zaměstnanců Gestapa a SD

Státní oblastní archiv Plzeň
f. Mimořádný lidový soud
Sbírka matrik

Státní oblastní archiv Praha
Sbírka matrik

Státní okresní archiv Beroun
f. Archiv obce Kleštěnice
f. Občansko – dělnická beseda Komárov
f. Vzájemně se podporující spolek „Lidumil“ Komárov

Státní okresní archiv Kolín
f. Archiv města Pečky
f. Národně sociální, vzdělávací a podporující spolek „Český dělník“ Pečky

Státní okresní archiv Nymburk
f. Okresní úřad Poděbrady
f. Okresní úřad Poděbrady – presidiální spisy
f. OV KSČ Nymburk

Státní okresní archiv Rokycany
f. Archiv obce Kařez

Vojenský ústřední archiv Praha
f. 1. střelecký pluk M. Jana Husi
f. 3. střelecký pluk Jana Žižky z Trocnova
f. 7. zeměbranecký pěší pluk
f. Divizní soud 1. střelecké divize
f. Kancelář čs. legií
f. Lazaret 1. střelecké divize
f. Strážní prapor čs. vojska na Rusi
sb. f. Soudní akta

b) audiovizuální:

Rozhovor s Aloisem Vocáskem ze dne 5. prosince 2002, tazatel Z. Beroun
Rozhovor s Aloisem Vocáskem ze dne 17. prosince 2002, tazatel Z. Beroun
Rozhovor s Aloisem Vocáskem ze dne 3. června 2003, tazatel Z. Beroun
Rozhovor s Aloisem Vocáskem ze dne 24. června 2003, tazatel Z. Beroun
Rozhovor s Aloisem Vocáskem ze dne 25. června 2003, tazatel Z. Beroun
Rozhovor s Aloisem Vocáskem ze dne 29. června 2003, tazatel Z. Beroun
Rozhovor s Antonínem Drncem ze dne 28. ledna 2009, tazatel Z. Beroun
TV dokument „Dvacáté století Aloise Vocáška“ z r. 1994, režie M. Hošt

c) písemná interview:

S JUDr. Lubomírem Müllerem ze dne 26. října 2010

d) tisková periodika:

Přerod (Týdeník čsl. odboje. Orgán Svazu čsl. legionářů), roč. II. (1920)

Literatura

FUČÍK J., *Generál Podhajský*, Praha, Litomyšl 2009

GALANDAUER J., *Bitva u Zborova*, Praha 2002

GALANDAUER J. a kol., *Slovník prvního čs. odboje 1914-18*, Praha 1993

HARNA J., *Česká strana národně sociální*, in: Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004, I. díl: období 1861-1938, Brno 2005, s. 395-412

HELLICH J., *Pečky*, in: Pamětní list „Sokola Pečeckého“, Pečky 1899, s. 26-27

HEŘTOVÁ Y., *Zákopová válka*, Praha 1983

HITHOVÁ R., *Českoslovenští legionáři. Rodáci a občané okresu Plzeň-Sever 1914-1920*, Plasy 2000

HUČKA J., *K historii železářny a slévárny v Borku u Zbirohu*, in: Sborník Muzea Dr. Bohuslava Horáka v Rokycanech, č. 21/2009, s. 17-25

HUČKA J., *Sto let od zahájení provozu slévárny litiny v Chrástu*, in: Sborník Muzea Dr. Bohuslava Horáka, roč. 12/2000, s. 25-35

JUNG P., *Rakousko-uherská armáda za první světové války*, Brno 2007

KAPLICKÝ V., *Hrst vzpomínek z dospělosti*, Praha 2010

KLECANDA V., *Bitva u Zborova*, Praha 1927

KOLAŘÍK J. R., *Treskyň, Zborov, Novosielice*, in: O dobách dobrých i zlých 1917-1947. Hrst vzpomínek příslušníků bývalého pěšího pluku 3 Jana Žižky z Trocnova k třicátému výročí jeho založení, Kroměříž 1947, s. 21-34

Kronika 3. střeleckého pluku Jana Žižky z Trocnova 1916-1920, Praha 1927

Kronika obce Chrástu, kniha 1. (1921-1959)

LAŠTOVKA V., *Plzeň v boji proti fašismu. Stručné dějiny odboje Plzeňanů proti fašistickým okupantům 1938-1945, Plzeň 1975*

LEITL Fr., *Do Rumburku...*, in: Domov za války (Svědectví účastníků), díl II./1915, Praha 1930, s. 164-168

LEITL Fr., *Má účast v Brusilovově ofenzivě*, in: Domov za války (Svědectví účastníků), díl III./1916, Praha 1930, s. 345-356

MAREK J., *Pod císařskou šibenicí. Čeští vojáci na křižovatkách roku 1918, Cheb 2005*

MAREŠ M., SUCHÁNEK M., *České a moravské fašistické strany a obdobná seskupení v letech protektorátu*, in: Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004, II. díl: období 1938-2004, Brno 2005, s. 1105-1122

MEDEK R., *Pout' do Československa. Válečné paměti a vzpomínky z let 1914-1920. Díl III. – Stará brigáda, Praha nedatováno*

NAKONEČNÝ M., *Vlajka. K historii a ideologii českého nacionalismu, Praha 2001*

NEDOROST L., *Do hořkého konce. Češi v 1. světové válce, díl 3., Praha 2007*

Od Zborova k Bachmači. Památník o budování československého vojska na Rusi pod vedením T. G. Masaryka, Praha 1938

PICHLÍK K., KLÍPA B., ZABLOUDILOVÁ J., *Českoslovenští legionáři (1914-1920), Praha 1996*

SAK R., *Anabáze. Drama československých legionářů v Rusku (1914-1920), Jinočany 1996*

SUCHÁ M., *Protinacistický odboj na Chrástecku*, bakalářská práce Právnické fakulty Západočeské univerzity, Plzeň 1998

ZEMAN A., *Zborov. Román hrdinských srdcí, Praha 1936*

Internetové zdroje

<http://armada.vojenstvi.cz/predvavecna/studie/1.htm>

<http://armada.vojenstvi.cz/predvavecna/studie/8.htm>

http://bubenec.eu/historie/19_20.htm

http://portal.gov.cz/wps/portal/_s.155/701/.cmd/ad/.c/313/.ce/10821/.p/8411?PC_8411_1=151/1920&PC_8411_ps=10#10821

<http://www.vuapraha.cz/pages/DatabazeVHA/DetailLegionare.aspx?soldierId=124629>

Seznam textových příloh

Příloha č. 1 – Protokol o rozhovoru	65
Příloha č. 2 – Ukázka z doslovného přepisu 1. rozhovoru	66
Příloha č. 3 – Rodokmen Aloise Vocáska	71